

categorize the type and quantity of verbal dialogue in the classroom and to plot the information on a matrix so that it could be analyzed. The result gave a picture of who was talking in a classroom and the kind of talking that was taking place.

As a result of research with his coding instrument, Flanders uncovered the two-thirds rule: About two-thirds of classroom time is devoted to talking; about two-thirds of this time the person talking is the teacher; and two-thirds of the teacher's talk is "direct" (that is, lecturing, giving directions, and controlling students). The two-thirds rule is actually 3 two-thirds rules and serves to substantiate that teachers verbally dominate classrooms.

- *Note Taking*

Note taking, a technique borrowed from cultural anthropologists, is one of the most commonly used methods for gathering data. When you first begin observing and taking notes on what you see, you may try to record everything. But in the hectic, multifaceted school and classroom environment, you will soon discover that it is impossible to capture accurately so many different stimuli at one time. You will need to narrow your focus and target specific aspects of the environment for your data collection and note-taking activities. For example, you may choose to focus on how curriculum is developed or the nature of leadership exerted by the principal. You may target your activities to . record the frequency and quality of teacher questions or the way discipline is handled in the school. To help you select the most important information, you will need to come into the environment with a series of focusing questions. Several such focusing questions are included in the data collection activities in the next section; or you may wish to work with your peers and instructor on developing your own focusing questions. These will guide your observations and interviews and help you organize the field notes you record.

- *Logs and Journals*

Many teacher education programs require or recommend that you maintain a log or journal during your field experience. Some programs specify a particular format, while others allow a more open-ended approach. In either case, the log or journal is intended to help you document and reflect on your observations. As you write your account, you will be giving thought both to the field experience and to its impact on you. Over time, you will detect growth and possibly significant change in what you believe about teaching and schools. When your field experience is completed, you will have a written account of your activities and changing views during this formative period of your professional preparation.

In your log, you should also describe incidents observed or activities participated in as objectively as possible. This log should be kept on a daily basis, since time erases memories and feelings. Each day your log should include one or two events that are particularly meaningful to you. An event may be significant because it impresses you [a terrific teaching technique]: because it is educationally important (a successful strategy for classroom management); because it disturbs you (a poorly executed activity, a negative interaction you have); or because it challenges or confirms your beliefs and ideas. Whether these significant events are positive or negative, they should be selected and described because they are critical incidents for learning. These significant events should also be described objectively and in detail. Later you should set time aside, mull them over, and interpret what you learned. This part of the log is akin to a professional diary. If you have trouble analyzing any of these significant events, your instructor or other students may be able to assist. Identifying what events are most significant to you is a key step both in keeping a journal and developing a reflective and professional approach to teaching. If your field experience does not have a specific log or journal format, here is one that you may find useful [5, p. 78].

Although hard-and-fast rules are difficult to come by, it is clear that your presence in the classroom is not intended either to win friends and influence people or to alienate others. You must learn to accept students' nonverbal messages yet avoid prolonging these interactions. To ignore all eye contact can be just as disruptive as encouraging such contact. With experience, you will be able to accept these subtle forms of communication without amplifying them. In this way, you can demonstrate that although you are not insensitive to the interest and curiosity of students, your purpose in the classroom is to observe, not to alter, classroom life.

A primary goal is to observe the most and intrude the least. For most observations this means positioning yourself in the back of the room, where you are behind the students but have a clear view of the teacher. It is also useful to conduct some observations from the side of the room, so that you can see the children's faces and nonverbal cues. The expressions, comments and activities of the students will give valuable insights about the student- teacher relationship and the nature of classroom life. In some cases, you may have to change your location while a lesson is in progress (for example, moving among various groups of students to observe their activities). Whatever your location, it is important to avoid coming between people who wish to communicate. To some extent, our society consists of a series of minisocieties, each with its values and rules of order. Schools are examples of such minisocieties, with each level (elementary, secondary, college) having its own unique set of norms. As an observer in schools, you will be judged by students and staff alike on the basis of their norms, not on the basis of those you have become accustomed to in college. You will probably be expected to dress rather formally, to arrive early or notify the school if you will be late, and to conform to the school's rules and regulations. Your college supervisor will probably inform you of the prevailing norms.

Thus, it can be concluded that observations are of great importance in the teaching of English at the stage of consolidation and control of grammatical knowledge, skills and habits. They are in great demand in the system of observing the quality of education and monitoring, during which it is necessary to make reliable comparisons of educational achievements and also to establish interrelations on the basis of quantitative characteristics. In the course of observing, a limited number of characteristics that determine educational achievements are observed, and not all of their totality. In this regard, the results of observing give only some information about the training of students, and therefore can not be the only tool on the basis of which the control of student learning takes place [4, p. 56].

Combining different types of observation and giving feedback each teacher is able to make this process the most effective, interesting for all participants of the educational process, painless and motivating for further successful training. Each child will be judged on merit and leave the lesson contented and in a good mood, and at home with impatience will wait for the next class, where again his success will be appreciated and will be noted for his diligence.

It should be noted that the positive feedback of younger schoolchildren is directly related to their psychological characteristics.

The list of used literatures:

1. Angelo T. Classroom Assessment techniques a handbook for college teacher
2. G. V. Rogova, Methods of Teaching English, 1983, p. 297-315.
3. Oliva. P. The Teaching of Foreign Languages . N. Jersey, 1969. p. 204.
4. Mayorov A. N. Theory and practice of creating tests for the education system. Moscow: "Intellect Center", 2001.
5. Kuvshinov V. I. Test control in the process of teaching a foreign language. Foreign languages at school, №2, 1992.

УУЛУУ ӨСҮМДҮКТӨР ЖАНА АЛАРДЫН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРЛЕРИ АННОТАЦИЯ

Маматеминова Т. М. -ОГПИ

Макалада уулу өсүмдүктөрдүн курамы жана алардын адамдарга, жаныбарларга тийгизген таасири берилген.

Ачыкч сөздөр: өсүмдүк, жаныбар, сырьё, тоют, уулуу, жабыкуруктуу, токсин, фагоцитоз, синил кислотасы, бал, чөп, аарылар, интоксикация, фитотоксин, элдик медицина, денсоолук, фармакопейлер, экосистема.

Ядовитые растения и их влияние.

В статье представлены состав ядовитых растений и их влияние на людей и животных.

Ключевые слова: растения, животное, сырье, корм, ядовитый, скрытосеменные, токсин, фагоцитоз, синильная кислота, мед, трава, пчелы, интоксикация, фитотоксин, народная медицина, здоровье, фармакопеии, экосистема.

Poisonous plants and their influence.

In the article the composition of poisonous plants and their effect on humans and animals are presented.

Key words: plant, animal, raw material, forage, poisonous, angiosperms, toxin, phagocytosis, hydrocyanic acid, honey, a grass, bees, intoxication, phytotoxin, ethnoscience, health, pharmacopoeia, ecosystem.

Кыргызстандын флорасы бай жана ар түрдүү. Өсүмдүктөр – органикалык дүйнөнүн эң жогорку категориясынын бирин түзүүчү организмдер. Өсүмдүктөрсүз жаныбарлар менен адамдардын жашоосу мүмкүн эмес. Адам өсүмдүктөрдүн 20 миңге жакын түрүн пайдаланат. Алардын 1, 5 миңге жакыны эгилме өсүмдүктөр. Өсүмдүктөрдөн азык – түлүк, техникалык сырьё, дары-дармек, тоют ж. б. алынат. Өсүмдүктөрдүн ичинен зыяндуулары да бар.

Зыяндуу өсүмдүктөр өзүнүн өсүп – өнүү процессинде узаттарды пайдакылып, топтойт. Уулуу өсүмдүктөрдүн 10 000 дей түрү белгилүү болуп, бардык жерде кездешет.

Уулуу өсүмдүктөрдүн узаттары – алкалоиддер, эфир майлары, чайырлар, лактондор ж. б. болуп эсептелет. Булар өсүмдүктөрдүн ар кандай органдарында түрдүү өлчөмдө болот. Узаттарынын таасири бардык жаныбарларга бирдей болбойт. Мисалы, кадимки мендубана (*Daturastramonium*) кишиге уулууболсо, коен, куштар үчүн зыянсыз.

Уулуу өсүмдүктөрдүн көпчүлүгү жабык уруктууларга кирет жана токсикологиялык классификациясы боюнча ар кандай келип, биологиялык активдүү заттарынын адистенишкен составына жана токсикологиялык таасирине байланыштуу болот.

Бардык уулуу өсүмдүктөрдү шартсыз түрдөгү уулуу өсүмдүктөр (өтө уулуу өсүмдүктөр) жана шарттуу түрдөгү (белгилүү жерде өскөн, кээде уулуу болот, сырьелорду туура эмес сактоодон, козукарындардын жана микро организмдердин ферменттик таасиринен) деп бөлүүгө болот. Мисалы, кээбирастрагалдар (*Astragalus*) топурактын составындагы селен элементинин жогорку деңгээлде кармалышынан уулуу болуп калат; уулуу салонин гликалоид заты топуракта калган картошкада же күндүн нурунун таасири астында жашыл түскө өтүп калган бөлүктөрүндө пайда болот ж. б.

Азыркы мезгилдеги адабияттарда уулуу өсүмдүктөр деп, адамдардын жана жаныбарлардын организмдин зыянга учуратып, кээде өлүмгө чейин алып келүүчү уулуу заттарды (фитотоксиндерди) бөлүп чыгаруучулар аталат.

Бирок, мындай аныктамага белгилүү шарттар таасир берет. Мисалы, уй беде (*Trifolium*) кыш мезгилиндеги +5°C дан жогорку температурада жаш сабактарында белгилүү өлчөмдөгү цианогендик гликозиддерди (ажыраганда синил кислотасын пайда кылат) топтойт. Муну менен уй беде эрте пайда болгон үлүлдөрдөн коргонот. Ал эми жайында уй беденин бутактары интенсивдүү өскөндүгүнө байланыштуу үлүлдөргө туруштук бере алат жана токсикалык коргонуунун кереги жок болот.

Токсикалык коргонуу өсүмдүктөр үчүн чоң мааниге ээ. Жаныбарлардан айырмаланып, өсүмдүктөрдө атайын коргоочу скелеттери болбойт, скелеттин кызматын жоонойгон клеткалык кабыктар аткарат. Кол салган душмандарынан фагоцитоз жолу менен жутуп алууга же башка коргонуу жөндөмдүүлүгү болбойт. Ошондуктан өсүмдүктөр дүйнөсүндө коргонуучу бирикмелер (антибиотиктер, фитонциддер, алкалоиддер ж. б.) пайда болот. Башкача айтканда ачуу даам, жагымсыз жыт, эфир майларынын жогорку деңгээлде кармалышы, гликозиддердин, сапониндердин, чайырлар, кислоталар, таниндер, оксалаттар ж. б. уулуу заттар, дүүлүктүрүүчү жана илээшкектик заттарды кармоо менен өсүмдүктөр коргонуу жөндөмдүүлүгүнө ээ болушат.

Өсүмдүк токсиндери өсүмдүктүн бардык бөлүктөрүндө же кээ бир органдарында болот. Мисалы, роза гүлдүүлөр уруусуна кирген өсүмдүктөрдүн мөмөлөрүнүн урук үлүштөрүндө ачуу даамды берип турган амигдалин цианогликозиди болуп, ажыраганда “ачуу бадамдын” жытына мүнөздүү болгон синил кислотасы пайда болот. Амигдалиндин кармалышы (% катышта) ачуу бадамда – 2, 5-3, 5; шабдалынын данегинде – 2-3; абрикосто жана кара өрүктө – 1-1, 8; гиласта -0, 8ди түзөт. Ошондуктан данектүү өсүмдүктөрдөн жасалган азыктарды бир жылдан ашуун сактоого болбойт.

Өсүмдүктөрдөгү уулуу заттардын кармалышы алардын жылдык циклиндеги органдарынын функционалдык өзгөчөлүктөрү менен аныкталат. Өсүмдүктөрдүн запас катары колдонулуучу жер алды бөлүктөрүндө уулуу заттардын максималдуу топтолушу кышкы тыныгууга (жалбырактардын түшүүсүнөн, кийинки жалбырак чыгарганга чейин) көп болот. Кээ бир өсүмдүктөрдүн мөмөлөрү жана уруктары быша элек мезгилинде уулуу (кызгалдак, жалган кычы, ит жүзүм) келет.

Уулуу өсүмдүктөр көпчүлүк учурда адамдар жана жаныбарлардын уулануусунун негизги себеби болуп эсептелет. Мындан ар кандай мөмөлөрдү, пияз түптөрдү, бутактарды жеп алуу менен жаш балдардын уулануусу көп кездешет.

Дары-дармек катары пайдаланылган өсүмдүктөрдү туура эмес пайдалануудан да уулануулар келип чыгаары белгилүү. Мисалы, адонис, мышык тамыр, лимонник, мээр чөп, уу коргошун, эркек папоротниги ж. б.

Өсүмдүктөр менен уулануу мүнөзү боюнча тамак-аштан ууланууга окшош болот.

Айрым учурларда уулануу өсүмдүктөр бөлүп чыгарган заттар менен дем алуудан (аралыктан уулануу –казанак, ийне жалбырактуулар, рододендрондор, ароиддер); теринин тийип кетүүсүнөн контактык жабыркоолор болуп, күчтүү аллергияны пайда кылат (чалкан, балтыркан, диктамнус, сүттүү чөп, жалган кычы, руталар, кутурган бадырың, туя, кээ бир примулалар); өнөр жайлык уулануу – бул өсүмдүк сырьелору менен иштегендерде болот (тамеки, белладонна же атропа, чемерица, лютиктер, кызыл перец, чистотель ж. б.). Кээде уулануу балды пайдалануудан да келип чыгышы мүмкүн. Себеби аарылар уулуу өсүмдүктөрдүн чаңчаларын жыйнашы мүмкүн. Ошондой эле бодо малдардын сүтүн, этин пайдалануудан да келип чыгышы мүмкүн.

Талааларда жана айдоолордо көп кездешкен айрым уулуу өсүмдүктөргө морфо-биологиялык мүнөздөмө берүү менен ууландыруучу касиеттерине токтолобуз.

Кадимки адырашман (*Peganum harmala L.*). Бийиктиги 40-70 см келген көп бутактуу көп жылдык чөп өсүмдүгү. Жалбырактары майда, бутактуу үлүштөрдөн турат; гүлдөрү сарымтыл; мөмөсү шар сыяктуу үч капкактуу кутуча. Май-июль айларында гүлдөйт, уруктары июль-августтун аяктарында жетилет.

Негизги уулуу бөлүгү болуп, жалбырактары жана уруктары эсептелет. Курамында гармалин, гармин жана пеганин деп аталган уулуу алкалоиддер кармалат. Ууланган учурдакыймыл-аракети жана психикасы бузулуп, галлюцинацияга дуушар болушу мүмкүн. Кан басымы көтөрүлүп, дем алуусу такыр токтоп калуусу мүмкүн. Айыл чарба жаныбарлары жеп алган учурлары белгиленген.

Адырашман дары-дармек өсүмдүктөрүнүн катарына кирип, элдик медицинада жана турмуш тиричиликте кеңири пайдаланылат.

Кадимки меңдубана (*Datura stramonium L.*). Бийиктиги 1 м жеткен илгич бутактуу, гүлдөрү ак, куйгуч сыяктуу, уруктары катуу тикенектүү кутучада жайгашкан өсүмдүк. Өсүмдүк жагымсыз жытка жана ачуу-туздуу даамга ээ. Май-сентябрь айларында гүлдөп, мөмөсү июль-сентябрь айларында жетилет.

Өсүмдүктүн бардык органдары жана уруктары уулуу келип, атропин, гносциамин, скополамин деген тропандык алкалоиддер кармалат.

Бул өсүмдүк менен уулануу көбүнчө уруктарын жеп алуудан, сырье менен иштегенде жана өзүн-өзү дарылаганда пайда болот. Үй жаныбарлары да жеп алуудан оор интоксикацияга дуушар болушат.

Уулануу ооздун кургашы, жутуунун функциясынын бузулушу, ичтин кан аралаш өтүшү, БНС функциясынын (өзүн-өзү башкаруу, эске тутуу, каректин чоңоюшу ж. б.) бузулушу менен коштолот.

Кээ бир жаныбарлар (көгүчкөндөр, тооктор, келемиштер, кроликтер, иттер) үчүн кадимки мендубана уулуу өсүмдүк болуп эсептелбейт.

Дары – дармек өсүмдүгү катары ооруну басаңдатуучу таасирге ээ. Отоо чөп.

Кадимки пижма (*Tanacetum vulgare L.*). Татаал гүлдүүлөр тукумундагы чөп (чанда жыгач сымал) өсүмдүктөр. Жалбырактары кезектешип жайгашат. Түтүк гүлдөрү себетче топ гүлдү түзөт. Июнь-сентябрь айларында гүлдөйт. Мөмөсү урукча, август-сентябрь айларында бышат. Уулуу органы болуп жер алды бөлүгү (айрыкча гүлдөө мезгилинде) эсептелет. Уулуу заттары эфир майынын болушуна негизделген. Кетондор жана туйондор деп аталган бициклдык эфир майлары болот.

Ууланаган учурда көңүлү айланып кусат, ичи өтөт. Бөйрөктүн жана БНС функцияларынын бузулушуна алып келет.

Дары-дармек катары медицинада, элдик медицинада кеңири пайдаланылып келет.

Уулуу өсүмдүктөрдүн касиеттерин изилдөө менен алардын адамдардын, жаныбарлардын ден соолугуна терс таасирин тийгизээри белгилүү болду. Мындан сырткары өсүмдүктөрдөн алынган уулуу заттар ар кандай ооруларды дарылоодо кеңири пайдаланылып келе жаткандыгы бизге белгилүү. Учурдагы илимий фармакопейлер (атайын документтердин жыйнагы) фитотоксиндерди этияттык менен пайдаланууну сунуштайт.

Уулуу өсүмдүктөрдүн кээ бирлери өтө баалуу практикалык мааниге ээ болсо, көпчүлүгү жаратылыштагы экосистеманын негизги компоненти болуп эсептелет. Ошондуктан уулуу өсүмдүктөрдү рационалдуу пайдалануу жана коргоо актуалдуу жана эл чарбасында чоң мааниге ээ.

Адабияттар:

1. Атлас ареалов и ресурсов лекарственных растений СССР / Под. ред. А. И. Толмачева – М.: ГУГК, 1983.
2. Атлас лекарственных растений СССР. – М.: Гос. Изд-во мед. Лит., 1962.
3. Гусынин И. А. Токсикология ядовитых растений. – М.: Издательство с/х лит-ры, 1962.
4. Жизнь растений / Под. ред. А. А. Федорова. – М.: Просвещение, 1972 – 1974. Т. 1-6.
5. Орлова Б. Н. и др. Ядовитые животные и растения СССР: Справочное пособие для студентов вузов по спец. “Биология” / Б. Н. Орлов, Д. Б. Гелашвили, А. К. Ибрагимов. – М.: Высш. шк., 1990.
6. Складневский Л. Я. Ядовитые растения. – М.: Медицина, 1967.
7. Флора Киргизской ССР. Определитель растений Киргизской ССР. Том 4. Издательство Киргизфан ССР. Фрунзе. 1953.
8. Яковлев Г. П. Лекарственное растительное сырье. Фармакогнозия. Гриф УМО по медицинскому Образованию. //Г. П. Яковлев. - Изд. «СпецЛит», 2004

УДК 364

ТЕХНОЛОГИИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ

Маткаримов Н. Т. – к. соц. н., доц. ОГПИ
Адилбек уулу Б. – ОшГУ

В статье рассматриваются основные принципы социальной технологии в сфере здорового образа жизни молодежи, ее особенности и основные направления.

Ключевые слова: социальная работа с молодежью, социальные проблемы, социальная технология, социализация, социальная помощь.

Молодежь – одна из самых существенных групп общества, которая всегда находится в деятельности всей социальной жизни общества. Без молодежи невозможно развитие страны, общества. Она всегда являлась активной группой населения максимально подверженной влиянию разнообразных факторов внешней социальной среды. Как часть социума молодежь подвержена большинству социальных воздействий и испытывает те же трудности, что и взрослое население в самоопределении, профориентации, трудоустройстве, образовании, обеспечении жильем, социальными гарантиями, медицинском обслуживании и страховании. [1. с. 34-37]

Термин "социальная работа с молодежью" еще не оформился в системе социальной работы в Кыргызстане. Однако специфические социальные проблемы молодежи заставляют говорить о необходимости формирования технологий социальной работы, пригодных для решения этих проблем. Из наиболее беспокоящих общество проблем к ним следует отнести проблему распространения наркомании, СПИДа, проституцию, повышение криминальной активности молодежи, в том числе несовершеннолетних. Культура обращения для решения своих проблем в среде кыргызской молодежи еще не сформирована. Все это вместе взятое заставляет обратить особенное внимание на конструирование социальной работы с молодежью.

Изучение реальных потребностей молодежи в социальных услугах выступает ключевым элементом при формировании системы их социального обслуживания. Согласно исследованиям молодежь нуждается, прежде всего, в бирже труда, пунктах правовой защиты и юридического консультирования, работе телефона доверия и т. д.

Социальная работа с молодежью должна носить общественно-государственный характер и быть направлена на активизацию действий и развитие партнерства ее основных субъектов: органов государственной власти, местного самоуправления, институтов гражданского общества, коммерческих и некоммерческих организаций, самой молодежи по обеспечению эффективной реализации государственных и общественных интересов в процессе социального становления и самореализации молодежи. [2. с. 35]

При организации социальной работы с молодежью на различных уровнях важно активно использовать накопленный опыт социальной помощи различным группам населения. Любая социальная деятельность (и социальная работа в том числе) обладает такими компонентами, как цель, средства, условия. Целью социальной работы с молодежью как деятельности является оптимизация механизмов реализации жизненных сил и социальной субъектности индивида или социальной группы. Для возникновения разных видов и форм социальной работы существуют различные основания. Одним из таких оснований выступают сферы социальной практики, и в этом случае можно говорить о социальной работе с молодежью в образовании, здравоохранении, сфере досуга и т. д. ; другим – социально-психологические особенности клиентов социальной работы – молодежь в целом, группы социального риска, лица, склонные к суициду, и т. д. ; третьим – характер и другие основания. Во всех случаях будет происходить конкретизация цели социальной работы (от профилактики до коррекции).

Основными целями социальной работы с молодежью являются:

- выявление факторов, обуславливающих развитие асоциального поведения несовершеннолетних и молодежи;
- создание системы социального обслуживания молодежи как государственно-общественной целостной системы социально-психологического сопровождения человека;
- оказание экстренной помощи несовершеннолетним и молодежи, оказавшимся в тяжелой жизненной ситуации;
- достижение такого результата, когда у клиента отпадает необходимость в помощи социального работника. [4. с. 240]

Неотъемлемой частью социальной работы с молодежью являются методы и технологии.

Методы и технологии социальной работы с молодежью можно разделить на: 1. Индивидуальная социальная работа – вид практики, применяемой при работе с индивидами и семьями в решении их психологических, межличностных, социально-экономических проблем путем личного взаимодействия с клиентом (основной формой является консультирование). В ходе индивидуальной работы оказывается помощь по налаживанию контактов с социальными ведомствами.

2. Групповая социальная работа – метод работы, используемый с целью оказания клиенту помощи через передачу группового опыта. Групповая работа может реализовываться в формах клубной и кружковой работы, что предполагает формирование устойчивого состава молодых людей, наличие определенного пространства и фиксированного времени.

3. Общинная социальная работа - данное направление призвано максимально содействовать установлению и поддержанию социальных связей, вовлечению жителей и учреждений конкретной территории в решении острых молодежных проблем.

К технологиям социальной работы с молодежью относят:

1. Социальная терапия - это отрасль научного знания, ориентированная на решение социально-терапевтических проблем через преодоление аномалий смысло-жизненных ориентаций, социальных ценностей субъектов общественной жизни (в том числе молодежи), их представления о справедливости и несправедливости.

2. Консультирование - установление контакта путем вербальной коммуникации, выявление проблем клиента, содействие и взаимодействие в поиске их решения;

3. Арт-терапия - «терапия искусством» через вовлечение молодого человека в культурно-досуговые мероприятия, посещение различных культурно-досуговых учреждений;

4. Музыкаотерапия - социализация индивида путем, обращения к какой - либо музыкальной культуре, субкультуре, посещение концертов, слетов, смотров-конкурсов, тематических дискотек регулярное прослушивание музыкальных композиций;

5. Социально-педагогические технологии - активное участие социального работника (педагога) в воспитании клиента и формировании его смысло-жизненных ориентаций;

6. Творческие технологии - вовлечение молодых людей коллективную творческую и созидательную деятельность, содействие развитию индивидуального творчества;

7. Логотерапия - (от греч. logos - слово, therapeia - уход, лечение) лечение словом. Социальная логотерапия занимается изучением методов, средств, способов влияния (взаимовлияния) на представления людей о социальных процессах, смысле жизни, социальных ценностях. [4. с. 235]

Сегодня необходимо создавать в социуме условия и механизмы оптимальной социализации молодежи и перехода к новому уровню социальной работы – традиционных технологий к государственной межведомственной политике с разветвленной инфраструктурой. В настоящее время вопросы социальной поддержки молодежи встали по-новому, основной упор делается на формирование механизмов ее самореализации и проявления жизненного потенциала. Это, в свою очередь, требует новых организационно-технологических решений на всех уровнях, новой нормативно-правовой базы и специализированной подготовки и переподготовки кадров, что предполагает разработку модели социальной поддержки молодежи страны.

Литература:

1. Курбатов В. И. Социальная работа: учеб. пособие. – М.: изд-во Дашков и К. 2007 г.
2. Безрукова О. Н. Социология молодежи: Учебно-методическое пособие. Факультет социологии СПбГУ /О. Н. Безрукова. – СПб.: Изд-во С. -Петербург. ун-та, 2004 г.
3. Григорьев С. И. Социальная работа с молодежью: учебник для студентов вузов /С. И. Григорьев, Л. Г. Гуслякова, С. А. Гусова. – М.: Гордарики, 2006 г.

4. Зайнышева И. Г. Технология социальной работы: Учеб. пособие для студ. Высших учебных заведений / Под ред. И. Г. Зайнышева. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2002 г.

NON-VERBAL COMMUNICATION AT THE ENGLISH LESSONS

Мадраимова Назира- ОГПИ

В статье исследуются роль и место невербальных средств общения на уроках английского языка, а также приводятся методические рекомендации по оптимизации процесса обучения иностранному языку посредством невербальных средств общения.

Ключевые слова: невербальные средства общения, процесс коммуникации, обучение английскому языку, английское произношение, стиль общения.

Бул макалада англис тили сабагында вербалдык эмес байланыштын ролун жана ордун иликтейт, ошондой эле вербалдык эмес байланыштын сз каражаттары аркылуу чет тилин \йрн\ \гь ишин оптималдаштыруу боюнча кърсътмълърд\ берет.

Ачык сздыр: ербалдык эмес сз каражаттары, англис тилин окутуу, англисче айтылышы, байланыш стили.

In this article explores the role and place of non-verbal communication in English language lessons, as well as provides methodological recommendations for optimizing the learning process of the foreign language through non-verbal means of communication.

Key words: Non-verbal means of communication, communication process English language teaching, English pronunciation, communication style.

Introduction

Communication is the basis of all human contact, which is central to human life. People communicate in many different ways. One of the most important ways, of course, is through language.

However, effective human communication falls into two types: verbal communication and nonverbal communication. For a long time, only the former one occurred to us immediately when we discuss human communication, while the latter was neglected to a large extent. In fact, nonverbal communication plays a very important role in human social behavior. Its importance has been fully accounted for by communication theorists.

In natural speech, verbal and nonverbal aspects of communication are two sides of the same coin; one does not exist without the other.

Our aim is to consider the importance of nonverbal means in teaching a foreign language, to find out how teachers know them and use non-verbal means in the process of teaching a foreign language.

Although in most cases, teachers are focused on the verbal way of expressing their statements, because they see the word as the main carrier of meaning, intuitively they recognize the importance of the shock elements (volume, pitch, rhythm, accent, resonance, pause), because it adds emotionality to the spoken word.

However, they are less inclined to consider the importance of what Edward Hall calls "silent language". Entangled in "loud" words, teachers sometimes find it difficult to believe that the average person speaks only 10-11 minutes a day and more than 65% of the usual exchange of information between speakers occurs nonverbal means. [1, p. 299]

To establish psychological contact of pupils with the teacher, as the observation showed, the appearance of the teacher, the naturalness of movements, poses, facial expressions, gestures, speech clarity and its diversity, the timbre of voice, the ability to establish eye contact with the audience, a whole range of emotional manifestations are important. Thus, it can be noted that of non-verbal learning tools is very diverse and extensive [5, p. 119-122].

Analysis of the training of future teachers of English at the faculty of Humanities showed that students prefer teachers with advanced non-verbal language, which contributes to the fact that the subject, in this case the study of a foreign language, it becomes interesting, increases the effectiveness of training, improve the relationship of the teacher and students [2, p. 190].

That is, bright facial expressions, appropriate posture, expressive gesture attract attention, make communication more emotional, interesting and informative. To study the teacher's self-assessment and students' evaluation of the teacher's nonverbal expressiveness, a survey of teachers and students was conducted during the lesson [4, p. 19-26].

Pupils studying at 10 different teachers of English evaluated nonverbal and communicative expressiveness of their teachers with the help of the questionnaire "Nonverbal expressiveness of the teacher" proposed by E. A. Petrova:

1. Gestures, facial expressions, poses and gait of the teacher are combined with each other.
2. The speech teacher is not very informative, lacks the gestures, facial expressions.
3. The expressive movements used by the teacher (gestures, poses, facial expressions) help to understand the new material when explaining.
4. The teacher inexpressive gestures, facial expressions, gait.
5. Pupils repeat the behavior, gestures, facial expressions or gait of the teacher because they are beautiful.
6. Externally, the teacher expresses his dissatisfaction, and sends his only words.
7. The rate of movement of the teacher in the classroom is optimal.
8. The teacher cannot express his demand with facial expressions, gesture, posture, touch, everything speaks in words.
9. Gestures, facial expressions, posture of the teacher correspond to the words, complement the content of speech.
10. Teacher cannot without words to show their friendly attitude to the pupil.
11. The teacher has to arouse or strengthen the interest in teaching the subject.
12. Gestures and facial expressions of the teacher are always the same, they seem to run them on the pattern.
13. The teacher has no ugly, unattractive gestures, facial expressions, poses.
14. The teacher does not know how to attract attention.
15. The teacher is able to evaluate an answer as right or wrong.
16. Movement teachers must be made wider and free as he (she) is very constrained in his movements.

The questionnaire consists of 16 statements aimed at identifying non-verbal communication of expressiveness of the teacher. The concept of "non-verbal expressiveness of the teacher" includes, in our opinion, the following provisions:

- 1) Quantitative assessment of non-verbal language - the amount of the used nonverbal means, their diversity, and change (1, 7, 12, 16 -items of the questionnaire);
- 2) Qualitative assessment of non-verbal language - expressive as non-verbal means emotionally vivid and complete, harmonious compatibility (2, 4, 9, 13);
- 3) Ability to manage non-verbal behavior in pedagogical communication (3, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15). In the questionnaire, students after each paragraph write "Yes" if they agree with the statement, and "no" if they do not agree. The greatest number of points -16 - can get a teacher, masterfully possessing non-verbal means of training and purposefully applying them in the classroom.

The character of the teacher's gestures from the first minutes creates a certain mood in the classroom [26, p. 51-64].

Discussion

Communication of schoolchildren with the teacher begins from the moment of his appearance in the classroom. Everything is important: how he came in, how he moves, how he flips through the pages of the magazine, how he holds the book. The teacher has not yet said a word, but already told the children about their attitude towards them, their moods, and their state of health. After all, you can enter the classroom abruptly and throw a magazine on the table, and you can do the same quietly and respectfully. If the movement of the teacher is impetuous and nervous, then as a result, instead of preparedness for the lesson, a state of intense expectation of trouble arises.

No less important in use is cruelty and such a function as the activation of various cognitive processes: perception, memory, thinking and imagination.

Gestures can illustrate the teacher's story, with their help can pass the activation of visual perception, memory, visual-figurative thinking.

But for the teacher to correctly "read" and apply expressive movements, he needs to know the classification of the basic elements of nonverbal behavior.

What components should I pay attention to during communication?

In the psychological and pedagogical literature, there are various approaches to the problem of classifying non-verbal means of communication.

Allan Pease distinguishes between pointing, emphasizing (amplifying), demonstrative gestures explain the state of affairs.

In more detail, we consider the classification proposed by V. Mizherikov and T. Jozefavicius because it classifies non-verbal communication tools used by teachers, and shows the role of individual components in pedagogical communication:

Pose is the position of the body, which is divided into postures of an open and closed type. It is established that the closed posture of the teacher (when he tries to close the front part of his body and take as little space as possible, the "Napoleonic" pose standing: hands crossed on the chest - and sitting: both hands rest on the chin, etc. are perceived as postures of mistrust, disagreement, opposition, criticism. Open posture (standing: hands are opened palms up, sitting: arms stretched, legs stretched) is perceived as a pose of trust, consent, goodwill, psychological comfort. All this is perceived unconsciously by the students.

Facial expression is the contraction of the facial muscles, which change the facial expression and signal the condition of a person. This includes a smile, movement of the lips, eyebrows and nose [1, p. 59-63]. The mimic side of communication is extremely important - you can sometimes find out more on the face of a person than he can or wants to say, and a timely smile, an expression of self-confidence, a disposition to communicate can help in establishing contacts. Practically infinite variety of mimic movements and their combinations allows the teacher to express his emotional state and attitude to a certain student, his answer or deed: reflect interest, understanding or indifference, etc. A number of studies show that students prefer teachers with a benevolent facial expression, with a high (but not exaggerated) level of external emotionality. In addition, with a fixed or invisible teacher's face, up to 10-15% of the information is lost.

Gesture (in the narrow sense) - hand movements that can clarify a thought, revive it, in combination with words, strengthen its emotional significance, promote a better perception. Gestures in turn are divided into:

Pointing gestures (finger or pointer) are often viewed as gestures of aggression and superiority, although they are most often used as gestures, reinforcing information, or orienting the learner in the educational space.

Clasped fingers are a gesture of tension, which is considered undesirable during pedagogical communication.

The use of hidden barriers (with the help of objects, table, etc.) - gestures to protect the teacher from undesirable influences from the environment, seeking support in case of self-doubt.

Hands in the sides (resting on the waist) - gesture, pressure on children, dominance and aggressiveness.

When you listen to the answers, the index finger (palm) supports the cheek - a gesture of a critical, negative attitude to the interlocutor, the information that he informs [2, p. 172].

Eyes are the most important expressive element of the face, and the whole appearance of a person. The eyes directed at us testify, at least, to the attention and interest shown to us, sometimes at times short and insignificant. Children are very sensitive to the teacher's eyes. Teaching observation of the teacher negatively affects the state of the child, prevents contact. The teacher, glancing at the respondent, makes it clear that he hears the answer. Looking at the class, the teacher draws the attention of all the other children to the respondent.

According to the research, the most accurate information about a person's condition is transmitted with the help of the eyes, and the whole thing is in the pupils. Their narrowing and expansion cannot be controlled consciously. The angry, grim state of the teacher makes the pupils contract, his face becomes unfriendly, the students feel uncomfortable, the work efficiency decreases.

I. A. Rydanova in her book "The Basics of Communication Pedagogy" notes that all teachers by the nature of their speech can be divided into three groups. Speech of some ordinary and it, as they say, you can listen. The speech of others is so unpleasant in the voice attitude that you cannot listen to it. The speech of the third is so melodious, expressive, that it cannot be ignored.

Conclusion

Observations have shown that the individuality and artistry of the teacher are most clearly and purely manifested in all the same silent actions, more precisely, in the interchangeability and diversity of their combinations. For no static, dead-bolted fixed combinations of verbal indicators cannot be useful for a living lesson.

Unfortunately, in pedagogy, the paralinguistic and extra linguistic criteria that characterize non-verbal impact remain poorly understood and underutilized in the field of teaching foreign languages. Much here depends on the teacher, on his ability to use non-verbal means of teaching adequately pedagogical purpose.

There is no doubt that the teacher's personality is the most important factor of successful learning. Mastership of the teacher is impossible without his diverse skills, which are manifested in the adequate use of knowledge and skills, especially in new and complex pedagogical situations.

[1] Bi Jiwan. (1995). Noverbal Communication In A Dictionary of British and American Culture edited by Hu Wenzhong. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.

[2] Hu Wenzhong. (1994). Culture and Communication. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.

[3] Hu Wenzhong. (1999). Intercultural Communication Series. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.

[4] Jeremy, Hammer. (2000). How to Teach English: Foreign Language Teaching and Research. New York: Teachers College Press.

[5] Samovar. L & Porter, R. (2000). Communication Between Cultures. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.

УДК 347. 772

ФИНАНСЫ БАГЫТЫ БОЮНЧА АДИСТЕРДИ ДАЯРДООДО ТОВАР ЖАНА АНЫН ТҮРЛӨРҮН АНЫКТООНУ ҮЙРӨТҮҮ

Мендибаева Н. М., Зарипова Д. Э. – ОГПИ

Финансы адистигинде окуп жаткан студенттер, бул макаладан товар жана анын түрлөрү, анын өзгөчөлүктөрү, жашоо цикли жөнүндө маалымат ала алышат. Биз колдонгон товарлардын жасалуу жолдору, пайда болушу жана анын касиеттери жөнүндө кеңири түшүнүк алышат. Буга чейин студенттер физикалык обьектилерди гана товар деп түшүнүшсө, бул макаладан соң банктык мекемелерди, мейманканаларды, ар түрдүү оңдоочу устаканаларды, башкача айтканда адамдардын керектөөлөрүн кандырган кызмат көрсөтүүлөрдү да товар деп эсептешет.

Студенты, обучающиеся по специальности «финансы», могут получить в этой статье информацию о видах товара, его особенностях и сроках сохранности получать полную информацию о путях изготовления и свойствах товара. Если раньше студенты понимали товар только как физический объект, то после прочтения статьи и банковские учреждения, гостиницы и разные ремонтные мастерские, одним словом все службы обслуживания населения будут считать товаром.

Students who study in the specialty "finance" can get information about the types of goods, its features and the terms of its preservation in this article, to receive full information about the ways of manufacturing and the properties of the goods. If earlier students understood the goods only as a physical object, then after reading the article and banking institutions, hotels and other repair shops, in one word all the services of the public service will be considered a commodity.

Ачык сөздөр: товар, сапат, дизайн, штрих код, жашоо цикли, марка, товардык белги, слоган, логотип, маркалык аталыш, маркалык белги, маркировкалоо.

Адам баласы күнүмдүк турмуш тиричиликке колдонуп жаткан буюмдарын товар деп эсептешет. Көптөгөн илимпоздор товарга бир канча аныктамаларды келтиришкен. Мисалы:

Товар - бул адамдардын бардык керектөөсүн канааттандырган жана рынокко сунушталган бардык нерселер. Көпчүлүк учурларда товар дегенде физикалык объектилерди (автомобиль, телевизор, муздаткыч ж.б.) түшүнөбүз. Бирок товар түшүнүгү физикалык объектилер менен гана чектелбестен, ал өзүнө керектөөнү канааттандырган бардык нерселерди камтыйт. Анын ичинде кызмат көрсөтүүлөр да товар деп эсептелинет. Анткени алар дагы кандайдыр бир деңгээлде адамдардын керектөөлөрүн канааттандырат. Кызмат көрсөтүү чөйрөлөрүнө банктык мекемелерди, мейманканаларды, ар түрдүү оңдоочу устаканаларды жана башкаларды кошууга болот. [1]

Товар–1) ишмердиктин (жумуштар, кызмат көрсөтүүлөр) соода-сатыкка же алмашууга эсептелген өнүмү; 2) тышкы соода ишмердигинин маселелери боюнча КР мыйзамына ылайык – аргандай кыймылдуу мүлктөр (кубаттуулуктардын баардык түрлөрү менен кошо) жана кыймылсыз мүлктөргө киргизилген тышкы соода ишмердигинин объекттери болуп саналган аба, деңиз кемелери, ички сүзүүдөгү кемелер жана космостук объекттер. Эларалык жүк ташуулар жөнүндөгү келишимдерде колдонулган транспорттук каражаттар товар болуп саналышпайт. [2]

Биз колдонуп келе жаткан товарларды колдонобуз, бирок анын жасалуу жолдорун, пайда болушун жана анын касиеттери жөнүндө кызыкпайт экенбиз. Мисалга, өзүнүн бакчасында өзү үчүн өндүрүлгөн картошка товар категориясына кирбейт, себеби бул товар сатылып алынган жок.

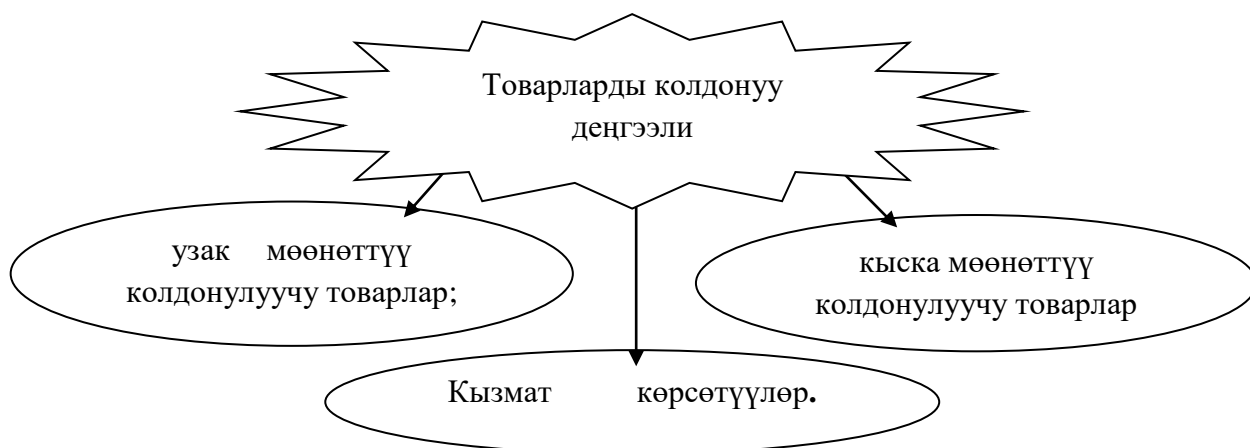
Товар эки касиетке (мүнөздөмөгө) ээ:

Эгерде бул касиеттердин бирөөсү жок болсо, анда товар процесси эсептелинбейт. [3]

Демек, товар түшүнүгү өзүнө адамдардын керектөөлөрүн жана муктаждыктарын канааттандырууга жардам берүүчү материалдык товарларды, кызмат көрсөтүүлөрдү жана бир катар буюмдарды камтыйт.

Маркетингдин стратегиясын тандоодо товарларды ар түрдүү негиздер боюнча бөлүү ыңгайлуу.

Узак мөөнөттүү колдонулуучу товарлар - бул көп кайталап колдонууга чыдамдуу буюмдар. Мисалга, муздаткыч, телевизор, кийим, станок ж. б. [4]

Кыска мөөнөттүү колдонулуучу товарлар - бул колдонуунун бир же бир канча циклдеринде толук колдонулган материалдык буюмдар. Мисалга, сыра, самын, туз ж. б. [4]

Кызмат көрсөтүүлөр - бул канааттандыруу, пайда көрсөтүү, аракет этүү түрүндөгү сатуу обьектилери. Мисалга: чач-тарач каналардагы чач кыскартуу, мектепте окутуу, ремонттоо иштерин аткаруу ж.б. Заманбап коомдо кызмат көрсөтүүлөр эң алгачкы мааниге ээ. [1]

Товарларды классификациялоонун ыңгайлуу ыкмасы болуп керектөөчүлөрдүн журум-турумунун негизинде тайпаларга бөлүштүрүү эсептелет.

Күнүмдүк суроо-талапка ээ болгон товарлар - бул керектөөчүлөр минималдуу шарттар менен жана ойлонуусуз тез- тез сатып алган товарлар. Мисалга: нан, туз, самын ж.б. [1]

Алдын ала тандоого ээ болгон товарлар - бул керектөөчүлөр сатып алуунун алдында товарлардын сапат, баа, сырткы көрүнүшү жана колдонуу көрсөткүчтөрүн салыштыруусу. Мисалга, автомобиль, кийим, эмерек ж. б. [1]

Өзгөчө суроо-талапка ээ болгон товарлар - бул өзүнчө маркага жана уникалдуу мүнөздөмөлөргө ээ товарлар, аларды сатып алуу үчүн керектөөчүлөрдүн белгилүү бөлүгү кошумча чыгымдоого даяр экендиги менен айкындалат. Буларга конкреттүү маркалардагы жана модалуу типтеги товарларды кошууга болот. [4]

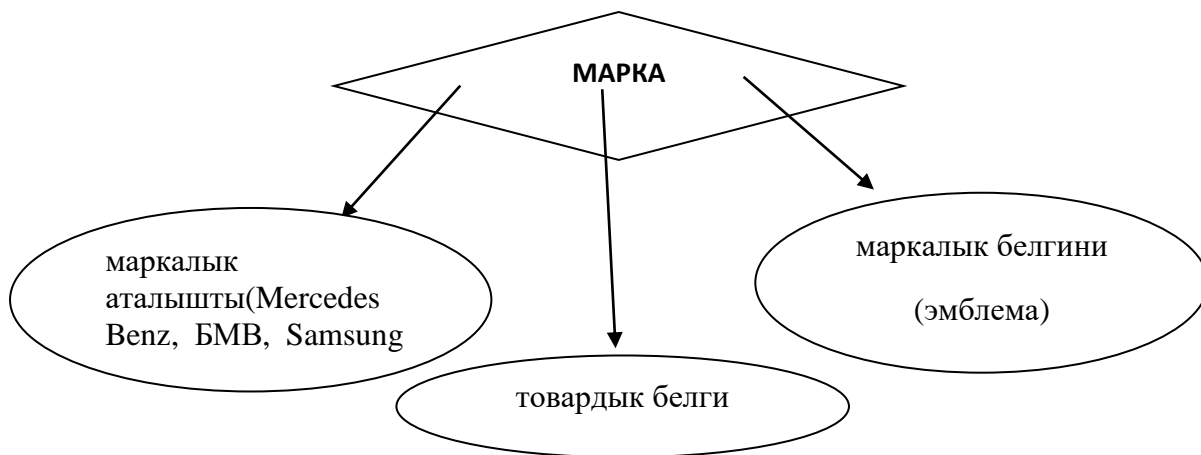
Пассивдүү суроо-талапка ээ болгон товарлар - бул керектөөчүлөр билбеген же билген товарлар, бирок аны сатып алууну ойлошпойт. [4]

Товар түшүнүгү сапат, дизайн, марка, таңгактоо, маркировка түшүнүктөрү менен тыгыз байланышта. Товардын сапаты төмөнкүдөй көрсөткүчтөр менен мүнөздөлөт: ыңгайлуулук, узак убакыт бою колдонуу мүмкүнчүлүгү, модага дал келүүсү, көркөмдүүлүк, экологиялык жактан тазалыгы ж.б. Тигил же бул товардын сапаттуу экендигине керектөөчүлөр баа берет. [6]

Сапат менен дизайн түшүнүгү тыгыз байланышта. Дизайн өзүнө продукцияны жөнөкөй, экономдуу, коопсуздуу жана тартымдуу кылып турган продукциянын функционалдык өзгөчөлүгүн жана сырткы көрүнүшүн камтыйт.

Сырткы көрүнүшү боюнча, керектелүүчү багыты боюнча ар түрдүү атаандаш фирмалар тарабынан өндүрүлгөн товарлар көп кездешет. Аларды айырмалоо үчүн марка түшүнүгү колдонулат. [1]

Марка(немец. Marke – почта маркасы, тамга белги) - бул атаандаштардын товарларынан айырмалоого жана идентификациялоого багытталган аталыш, термин, белги, символ, сүрөт же алардын комбинациясы. Марканы туура колдонуу товардын манилүүлүгүн жогорулатат.

Марканы эки түргө бөлүп кароого болот: фабрикалык марка жана соода -сатык маркасы (дистрибьюторлордун же дилерлердин маркасы). Товардын маркасы өзү узак мөөнөттүү ижаранын же сатып -алуунун предмети катары эсептелет. Мисалы, 1994-жылы “Кока-Кола” компаниясынын маркасы 36 миллиард долларга, ал эми “Кодак” фирмасынын маркасы 10 миллиард долларга бааланган.

Марка өзүнө маркалык аталышты, маркалык белгини жана товардык белгини камтышы мүмкүн. [6]

Маркалык аталыш - бул атоого мүмкүн болгон марканын бөлүгү. Мисалы, Mercedes Benz, БМВ, Samsung, Nokia, iPhone, LG, ACER, Audi ж. б. [1]

Маркалык белги (эмблема)– таанылгыч символдор, өзгөчө белгилер, шрифттер менен чагылдырылган, жасалган, бирок атоого мүмкүн болбогон марканын бөлүгү. [1]

Товардык белги- бул укуктук коргоону камсыз кылуучу марка же анын бөлүгү. Товардык белги башка өндүрүүчүлөрдүн товарларынан айырмалоого мүмкүндүк берет. [1]

Маркировка— бул таңгактоонун бир бөлүгү, ал өзүнө маркалык аталышты жана товар жөнүндө маалыматты камтыйт. Ал үчүн этикеттер, ярлыктар жана штрих коддор колдонулат [4].

Соода-сатык маркасы (Trademark)- (соода белгиси, товардык марка) - бул дагы товардык белги сыяктуу, б. а. бир түрдүү өндүргөн юридикалык же физикалык жактардын товарларын башка юридикалык же физикалык жактардын товарларынан айырмалоого мүмкүндүк берүүчү белги. [6]

Логотип - (нем. Logotype, англ. logotype < грек, logos сөз + typos кол тамга] - атайын иштелип чыккан, стилдештирилген фирманын аталашынын кыскартылган формасы. [4]

Слоган[англ. slogan < to slog катуу уруу, согуу] - оңой жатталып калуу үчүн кыска фраза түрүндө берилген жарнамалык формула. [4]

Бренд (BRAND) - бул рыноктун манилүү үлүшүн ээлеп калган “айлануучу” соода маркасынын салыштырмалуу көптөгөн керектөөчүлөргө белгилүү болуп калуусу. Жаны товарды же кызмат көрсөтүүнү иштеп чыгууда алгач анын соода маркасын аныктоо керек, ал эми жаны товар керектөөчүлөргө жагып, аныкталган белгилүүлүккө жетсе, рыноктун көпчүлүк үлүшүн ээлеп калса, анда ал бренд болуп калат. [6]

Товардын жашоо цикли

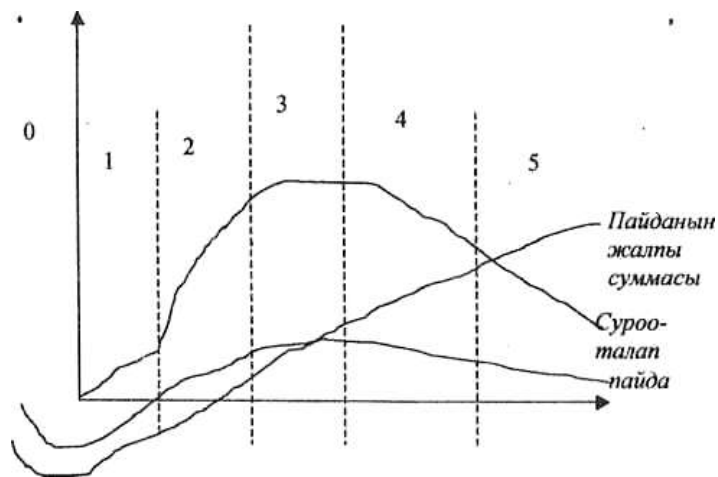
Адам баласы өзүнүн жашоосунда канчалаган баскычтарды басып өтсө, товарлар да өзүнүн жашоосунда 5 баскычты басып өтөт. Мисалга алсак:

Товарлардын жашоо цикли концепциясы 1956-жылы белгилүү америкалык экономист жана маркетингтик Т. Левитт тарабынан иштелип чыккан жана жарык көргөн. Ал концепция боюнча ар бир товар өзүнүн жашоосунда бир канча баскычтарды басып өтөт жана ал баскычтар маркетингдик саясатта өзүнчө мамилелерди талап кылат. Рынокко жаңы товарды чыгаруу менен фирмалар ал товардын жашоосу бактылуу жана узак болсо экен деп тилешет.

Бирок бардык фирмалар ал товарга түбөлүк багыт алышпайт. Рынокто узак мөөнөттүү жана жогорку сатуунун камсыз болуусу товардын жашоо циклинен көз каранды. Ар бир товар өзүнүн менчик жашоо циклине ээ, анын узактыгын аныктоо татаал. [1]

Товардын жашоо циклинин баскычтарында ар түрдүү маркетингдик стратегиялар колдонулат. Товардын ар бир жашоо цикли өзүнчө өзгөчөлүктөргө ээ.

Товар өзүнүн жашоосунда төмөндөгүдөй баскычтарды басып өтөт.

- 0 — товарларды иштеп чыгуу жана тажрыйбалуу өндүрүш баскычы;
- 1 — рынокко таасир этүү баскычы;
- II — өсүү баскычы;
- III — жетилүү баскычы;
- IV — толтуруу баскычы;
- V — суроо-талаптын төмөндөө (кулоо) баскычы. [4]

Рынокко таасир этүү же товарды алып чыгуу баскычы. Бул баскыч товарлардын сатууга түшүүсүнөн аларды таркатуудан башталат. Товарларды рынокко алып чыгуу процедурасы убакытты талап кылат, ошондуктан сатуунун көлөмү бул учурда аста өсөт. [4]

Өсүү баскычы. Эгерде жаңы чыккан товар рыноктун кызыкчылыгын канааттандырса, анда сатуу өсө баштайт. Бирок ошол эле учурда жаңы мүмкүнчүлүктөрдү жаратуу менен атаандаштар пайда болот. Алар рынокко товарга жаңы касиеттерди сунушташат, ал рынокту кеңейтүүгө жардам берет. [1]

Жетилүү баскычы. Бул баскычта сатуунун аста өсүүсү жана атаандаштардын көбөйүүсү байкалат. Керектөөчүлөр мурдагы массалык рынок. Фирманын сатууну стимулдаштырууга болгон чыгымдары мурдагы деңгээлге караганда бир топ кыскартылат. [1]

Толтуруу баскычы. Кандайдыр бир убакытта товарларды сатуунун өсүү темпи секиндейт жана толтуруу баскычы келет. Толтуруу баскычында учурдагы товар менен өсүү деңгээлине жетишүү, ошондой эле товарлардын сапатын жакшыртуу, модернизациялоо сыяктуу иш чаралар жүргүзүлөт, б. а. сырткы көрүнүшүн жакшыртуу, кошумча касиеттерди берүү ж. б. [1]

Суроо-талаптын төмөндөө (кулоо) баскычы. Акырындап бардык товарлардын сатуу көлөмү төмөндөйт. Сатуу нөлгө же өтө төмөн деңгээлге түшүшү мүмкүн.

Төмөндөөнү бир канча себептер менен түшүндүрүүгө болот:

- ® рыноктогу курч атаандаштык;
- ® жаңы технологиянын пайда болушу;
- ® жаңы товарлардын түрлөрүнүн пайда болуусу;
- ® керектөөчүүлөрдүн табитинин өзгөрүүсү ж. б. [1]

Адабияттар:

1. Убайдуллаев М. Б., Талайбек уулу Тариэль. Маркетинг 2012
2. «Кыргызстан» улуттук энциклопедиясы
3. Берман Б., Эванс Дж. Маркетинг. М.: Экономика, 1990
4. Котлер Ф. Основы маркетинга 2003
5. Панкрухин А. П. Маркетинг: учебник для студента, обучающихся по специальности «Маркетинг» / Гильдия маркетологов. -4е изд., стер. -М.: Омега-Л, 2006
6. Академия рынка. Маркетинг. М.: Экономика, 1993

УДК 347. 772

ТОВАРДЫН ШТРИХ КОДУНУН МААНИСИ

Мендибаева Н. М., Зарипова Д. Э. - ОГПИ

Ар бир товар өзүнүн жашоосунда бир канча баскычтарды басып өтөт жана ал баскычтар маркетингдик саясатта өзүнчө мамилелерди талап кылат. Бул макалада товардын штрих коду жөнүндө айтылат. Штрих код товар үчүн маанилүү экендиги жана ал код аркылуу товардын жасалма же аныктыгын билүүгө болоору маалымдалат. Товардын штрих кодун математикалык амалдардын жардамы менен, текшерүү саны аркылуу, анын кайсыл мамлекетке таандык экендигин жана товардын аныктыгын чыгарууну үйрөнүшөт.

Each product pass through a several stages and this stages takes main attention in the marketing policy. In this article says about product barcode. In which way can be determent originality or hand made goods. The originality to belong goods in the country manufacturers can be send mathematical calculations and checking numbers.

Ачык сөздөр: штрих код, линиялык, эки өлчөмдүү, QR 2D, PDF417 эки өлчөмдүү, DataMatrix, EAN-13European Article Number, EAN-13 же EAN штрих код.

Көпчүлүк керектөөчүлөр товардын штрих кодуна маани беришпейт. Бул штрих кодо товар жөнүндө маалыматтар камтылган.

Штрих (немисче strich) – белгилүү бир линиялык көркөм сүрөттүк системанын курамдык бөлүгүн түзгөн, колдун бир шилтеми менен аткарылган линия (сызык). Штрих – сүрөт техникасынын негизги, эң жөнөкөй элементи. Штрихтин негизги милдети – сүрөттөлүп жаткан нерсенин мейкиндик жана көлөмдүү-пластикалык сапаттарын берүүдө, алардын багытындагы, сөлөкөтүндөгү жана мүнөзүндөгү айырмачылыктарын көрсөтүү. Өзүнчө турган Штрих көз менен линия (сызык болуп кабыл алынат же коңшу Штрихтер менен бирдикте тегиз түрдүк такка кошулуп кетет). Штрихтин мааниси айрыкча офортто жана калем менен тартылган сүрөттө көрүнүп турат. [1]

Штрих код - техникалык каражаттар окуй ала тургандай, кандайдыр бир графикалык маалыматты камтыган геометриялык фигуралардын же кара жана ак чийиндердин тизмеги.

Штрих код баардык автоматтык идентификация технологияларынын ичинен эң эле эскиси болуп эсептелет. Штрих код сызыктуу жана эки өлчөмдүк болуп бөлүнөт. Сызыктуу Штрих код деп бир багытта (горизонталдык) окулган символикалар аталат. Сызыктуу символикалар анча көп эмес өлчөмдөгү (адатта 20-30 символду) маалыматты колдоого мүмкүнчүлүк берет. Эки өлчөмдүк Штрих код чоң көлөмдөгү маалыматты кодо үчүн иштелип чыккан. Мындай коду чечүү горизонталдык жана вертикалдык багытта жүргүзүлөт. [2]

Товарларды контролдоодо автоматтык эсептөө маалыматын Бернард Силвер ойлоп тапкан.

Филадельфиянын технология институтунун аспиранты 1948-жылы Бернард Силвер товарларды контролдоодо автоматтык эсептөө маалыматын иштеп чыккан. Сильвер бул жөнүндө Норману Джозефу Вудланду (Norman Joseph Woodland; 1921—2012) жана Джордину Йохансону (Jordin Johanson) деген досторуна айткан. Бул үчөө маркировкаканын ар

түрдүү системаларын изилдей башташат. Алардын биринчи жумушчу системасы ультрафиолетовый системада колдонулган, бирок алар анча билинбесе да абдан кымбат жана заманбап болгон. [3]

Штрих коддун негиздөөчүсү болуп Норман Будланд эсептелет.

Будланд өзүнүн биринчи штрих кодун көлдүн жээгиндеги кумга түшүргөн. Ал өз сөзүндө: «Мен жөн гана чекиттерди жана узартылган тирелерди, аларды тар жана кенен сызыгын түздүм». Штрихтерди саноо үчүн ал киноиндустрияда колдонулган оптикалыкүн жазуу технологиясын колдонгон. Wrigley компаниясынын сагызы биринчилерден болуп штрих код менен сатылган. [3]

Штрих код 13 цифрадан турат.

1. Мамлекеттин коду 3 цифрадан
2. Фирманын коду 4
3. Товардын коду 5
4. Текшерүү саны 1

Штрих коддун түрлөрү:

1. Линиялык (сызыктуу) штрих код (жөнөкөй, бир багытта окулуучу коддор болуп саналат) [5]

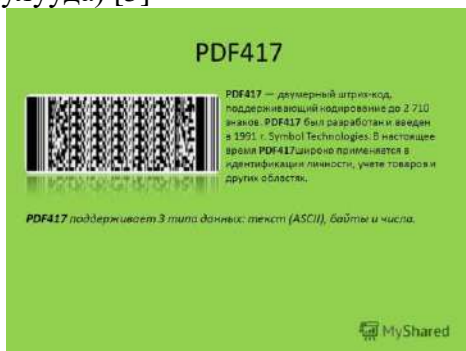
2. Эки өлчөмдүү штрих код (бул жерде штрих код горизонталдуу жана вертикалдуу түрдө жазылат) [5]

3. QR 2D штрих код (1994-жылы Denso-Wave компаниясы тарабынан иштелип чыккан) [5]

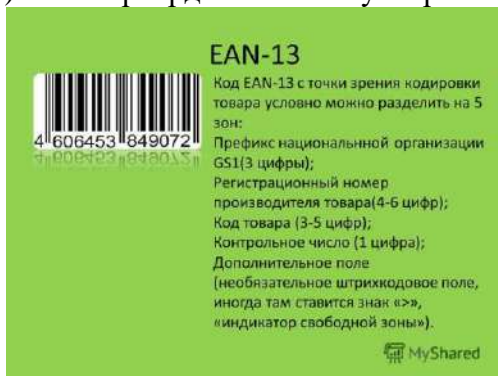
4. PDF417 экиөлчөмдүү штрих код (1991-жылы Symbol Tehnologies тарабынан иштелип чыккан 2710го жакын белгилер бар. Азыркы убакта PDF417 штрих коддору кеѳири колдонулууда) [5]

5. DataMatrix штрих коду (эки өлчөмдүү матрицалык код болуп саналат, ак жана кара элементтерден түзүлгөн же квадрат формасындагы элементтер. Бул жерде текст катылган же сап маалыматтар болушу мүмкүн) [5]

6. EAN-13 European Article Number, EAN-13 же EAN (товардын европалык номери) — товарларды аныктоочу штрих коддору Европалык стандарт менен даярдалат. [5]

Штрих коддун жардамы аркылуу товардын кайсыл мамлекетке таандык экенин, текшерүү саны аркылуу товардын сапаттуу экендигин математикалык амалдардын негизинде текшеребиз.

Мисалы: Төмөнкү клейди аныктап көрөбүз

1. Текшерүү: 1. 460 1185 00885 8
2. $6+1+8+0+8+5=28$
3. $28*3=84$ - мында 3 саны туруктуу сан
4. $4+0+1+5+0+8=18$
5. $84+18=102$
6. $102=10^{10}(2)$
7. $10-2=8$

Демек, бул товардын составы анык.

Мында: 460 коду Россия Федерациясына таандык товар

Эгерде товар жасалма жолдор менен жасалса анын штрих коду аныкталбай калат.

Адабияттар:

1. Кыргыз сүрөт искусствосу: Энциклопедиялык окуу куралы/ Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. -Б.: , 2004
2. «Кыргызстан». Улуттук энциклопедия: 7-том / Башкы ред. Ү. А. Асанов. К 97.
3. Белов Г. В. Штриховое кодирование: технологии XXI века – 2013
4. Панкрухин А. П. Маркетинг: учебник для студента, обучающихся по специальности «Маркетинг» / Гильдия маркетологов. -4е изд., стер. -М.: Омега-Л, 2006
5. Штриховое кодирование товаров URL https://ru.wikipedia.org/wiki/Штриховой_код

УДК; 37. 02 (575. 2)

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Мирзабадалова Д. - Ош МУ

В данной статье рассматривается роль процесса глобализации и место английского языка в XXI веке и их взаимосвязь в современном обществе.

This article touches upon the role of globalization process and the place of English language in the XXI - century and their interrelation in the modern society.

Бул макалада 21-кылымдагы, заманбап коомдогу ааламдашуу процессинин жана англис тилинин ролу анын ээлеген орду жана өз ара байланышы каралат.

Ключевые слова: глобализация, лингвистика, лингвистический процесс, интеграция, интернет.

Key words: globalization, linguistics, linguistically process, integration, internet.

Түйүндү сөздөр: ааламдашуу, лингвистика, лингвистикалык жараян, интеграция, интернет.

“Во все времена человек считает, что он переживает “историческую перемену человечества”. С какой-то точки зрения можно сказать, что он думает правильно. Но в какой-то момент эти предположения становятся все сильнее и находят свое значимое место”- писал французский ученый Пьер Тейяр де Шарден(1881-1995) [6, с. 16]

Рассмотрение факторов глобализации дает нам предпосылки того факта, что этот процесс не является результатом последних десятилетий.

В особенности Тейяр де Шарден представляет глобализацию как **“единый и компактный мир”**. В начале 40-годов прошлого столетия в своей книге “Феномен человека” он объяснил эволюцию социального общества и культуры как “мегасинтез”. “Этот процесс будет все больше и больше ускоряться и в конечном итоге приведет к глобальному и массовому единению и комплектизации или **“планетизации”**. Все народности мира и цивилизация достигнут связанности в экономическом сотрудничестве, в духовно-

просветительной сфере, и будут способствовать развитию только вместе и сообща. До этого мир, который делился на несколько частей и ветвей в развитии, и будет развиваться как одно целое”[6, с. 16]. Стоит отметить, что понятие глобализации и его сущность, основные значения и виды, тенденции развития и последствия с каждым годом становятся все более оживленными и обсуждаемыми. Но на сегодня становится ясно, что в результате процесса глобализации мир начинает делиться на два огромных лагеря: “глобалистов” и “антиглобалистов”.

Одни понимают глобализацию как право на самостоятельный выбор, свободу, достойную жизнь, свободное перемещение (миграция и эмиграция), получение достойного образования в хороших ВУЗах страны и мира, работу в хорошо оплачиваемых учреждениях и организациях, получение доступной информации и просто - быть гражданином и патриотом своей страны.

Для других глобализация является процессом, который ставит человечество под угрозу. К примеру: глобальное потепление, загрязнение окружающей среды, неконтролируемая миграция и безработица, искоренение национальных обычаев и ценностей.

Объясняя сущность глобализации, сложив заключения работ всех экспертов в этой области, можно сделать вывод о том, что происходящий процесс - это центр, связывающий одной цепью информационные, экономические, геополитические, социокультурные и лингвистические аспекты жизнедеятельности человечества по всему миру.

Глобализация не началась в конце XX века. В тысячелетней истории человечества периодически происходили аналогичные процессы. К примеру, вклад в развитие различных культур системы караванных торговых путей “Великий шелковый путь”, развитие и распространение Христианства и Ислама на нескольких континентах. В отличие ныне существующего явления развитие вышеупомянутых процессов оказало колоссальное влияние на религиозную, духовную, политическую, экономическую и культурную процветание стран тех времен. Ученые делают такой вывод исходя из того, что человечество в течение нескольких столетий идет по этой дороге. Открытие Новой Земли, объединение всех частей мира разными видами маршрутов, усиление миграционного потока, развитие информационных технологий и электроники были характерными чертами растущего процесса глобализации. Интенсивный прорыв цивилизации человечества в конце прошлого века привел к тому, что социум признал процесс глобализации неизбежным.

Ныне не существует понятий как “маргинальные страны” или “одинокое село”, которых не затронул бы процесс глобализации. Все континенты стали единой целой частью мировой экономики, рынка сбыта и информационных технологий, где теряют смысл границы и демаркационные линии государств, и выдвигается понятие “мегасинтез”. Тем не менее, будущему взаимозависимого мира все еще присущ неопределенный характер. Станет ли идея о сообществе и сотрудничестве наций, сосуществующий в мире без барьеров, реальностью, а также сможем ли мы в итоге прийти к международной солидарности, зависит от того, каким образом будут выстроены отношения между народами и странами и как будет задействован потенциал коммуникаций в мировом сообществе[2].

Сегодня в XXI веке имеются ряд актуальных проблем, которые заставляют человечество задуматься о своем будущем. Борьба со СПИДом, торговля людьми и рабство, наркоторговля, терроризм, глобальное потепление и экология стали вопросами тысячелетия. Международному сообществу требуется находить на эти “глобальные вопросы” “глобальных” подходов, ответов и путей их решения.

В словаре Collins English(1998) дается объяснение глобализации как процесса взаимодействия и интеграции людей, компаний и правительств во всем мире, взаимосвязи и управления не тесно связанных, но вовлеченных в финансовую и интеграционную систему стран мира [4, с. 17].

Процесс глобализации еще больше усилил свое развитие после изобретения глобальной паутины – “Интернет” в конце прошлого века (вначале 1990 годов), который занял свое незаменимое место во вселенной. В сборнике издания Московского Института

проблем глобализации “Практика глобализма. Правила игры нового века” пишется, что процесс глобализации - это тесная взаимосвязь, развитие интернета и финансового рынка [1, с. 17]

Глобализация - объективный процесс и основная тенденция развития мирового сообщества в XXI веке. Под “языковой глобализацией” мы подразумеваем лингвистический процесс, процесс глобального распространения иностранного языка, в частности английского языка, как языка, понимаемого всеми участниками дорожного движения. [2]

На сегодняшний день на английском языке говорят около 1 млрд. 200млн человек в более 90 странах мира. В данное время английский язык является государственным языком для 56 стран мира, не считая Соединенное Королевство Великобритании, Соединенные Штаты Америки и Содружество Стран Канады, Австралии и Новой Зеландии, жители которых являются носителями языка. Английский язык имеет официальный статус мирового языка для многих международных организаций, таких как ООН, Юнеско, USAID, НАТО, ЕС, УЕФА и т. п.

В процессе глобализации язык является основным атрибутом национальной культуры. Как известно роль в выстраивании картины мира, сохранении или разрушении национальной культуры и национальной идентичности выполняет языковая политика. Национальный язык является основной преградой в процессе взаимоотношения разных культур. Начиная с последней четверти XX - века и продолжая сегодня свое распространение, процесс “глобализации” охватил не только политический и экономический аспекты жизнедеятельности человека, но и языковой сектор всего человечества, оказывая огромное влияние на национальные языки мира, становясь еще одним из актуальных проблем. Отрицательный и положительный процессы влияния глобализации требуют особого и глубокого рассмотрения вопросов по отношению национального языка.

В глобализации английского языка, рассматривая вопрос влияния его с позитивной и негативной стороны, С. С. Ковалева придерживается мнения, что одни стимулируют ситуации языкового неравенства и экспансии иностранного языка, английского в частности. Другие – становятся важным фактором развития международной солидарности и межкультурного взаимодействия[3].

За последние годы экономика, мировая политика и повседневная жизнь населения мира привели к тому, что мы все нуждаемся в универсальном едином языке общения. В эпоху глобализации английский как язык глобального языка общения играет неоценимую роль в процессе обогащения культур всех народов мира, становясь достижением народа. Важно подчеркнуть, что современная литература, театральное и изобретательное искусство, архитектура развивается при помощи стран, которые имеют развитые достижения в тех или иных областях жизнедеятельности человечества, одновременно касаясь сфер просвещения и здравоохранения.

К. Н Кулматов писал, что в лингвистическом аспекте социально культурная ситуация в Киргизии характеризуется интенсивно развивающимися контактными связями русского и киргизского языков. Вследствие этого идет процесс обогащения лексики, фразеологии, многоотраслевой терминологии киргизского языка [5, стр 5]. Заслуживает внимания тот факт, что каждый малый язык сталкиваясь или контактируя с языковой культурой больших языков так или иначе подвергается лингвистическому процессу.

С начало 90-х годов, за период становления Кыргызской Республики установились дипломатические отношения со многими странами мира. Дипломатические контакты и взаимосвязи стали устанавливаться на “глобальном” английском языке. Заслуживает внимания тот факт, что с развитием технологии он стал еще больше прогрессировать и распространяться. Сегодня ускоренный темп развития науки и техники во всем мире оказывает огромное влияние на все национальные языки мира. И в этих условиях кыргызский язык не является исключением.

Английский язык, как средство общения используется среди людей разного поколения и предпочитается среди молодежи, становится интересным и для людей среднего

возраста. Знание одного и более языков обуславливает конкурентоспособность на рынке труда, обеспечивая эффективное обобщение на разных социальных уровнях. В глобализирующемся мире Английский язык стал применяться в различных отраслях жизнедеятельности современного общества Кыргызстана. Научные публикации, торговля, экономические сделки, международные отношения и банковские операции, реклама ведущих марок, аудио и видео продукции в сфере развлечения, международный туризм, распространение технологий, сетевое общение, СМИ, международная безопасность, официальный язык международных организаций, транзитный язык при устном и письменном переводе и высшее и среднее образование ведутся посредством английского языка. В настоящее время английский – основной кандидат на роль lingua franca, языка международного общения [7, с212]. Процессы глобализации, делающие английский язык универсальным для всех и единым орудием связи на разных сферах жизне деятельности человечества, привели к разной вариации английского языка: примеры-“International English”, “Global English”, “World Standard English” и “English for international Communication”, “New World English” – слова и словосочетания, проявляющиеся из американского варианта английского языка. Соответственно эти разновидности языка всячески влияют духовным, культурным и другим социальным признакам всех стран мира, в том числе и на кыргызский язык. Так или иначе, англицизмы, влияя на национальный язык и культуру, притесняют аналоги словарного блока национальных языков.

Следствием такого процесса является появление большого количества англо-американизмов в лексиконе кыргызского языка и русскоязычных людей. Мы хотели бы привести ряд примеров заимствований, кальки, сленга касающихся современного общества с целью более яркой иллюстрации данного факта.

Онлайн (от англ. **online**) – в сети, по сети.

Дедлайн (от англ. **deadline**) – крайний срок (время или дата) сдачи чего-либо (задачи, документа, объекта).

Фолловер (от англ. **follower**) – подписчик.

Человек, который следит за обновлениями в социальных сетях “Твиттер” или “Инстаграм”.

Твит (от англ. **twit**) – короткое сообщение, статус (видимые друзьям).

Виар (от англ. **VR – virtual reality**) – виртуальная реальность. *Погружение в саму игру, в центр события действий.*

Ноулайфер (от англ. **no life**) – ноулайфер – “нет жизни”.

Человек, живущий в виртуальных играх, который не отличает реальность от виртуальности, скупая все игры впрок ради ачивки и трофеи.

Ачивка (от англ. **achievement**) – успех; награда.

Достижение в ходе выполнения определенных задач в виртуальных играх.

Виш-лист (от англ. **wishlist**) – список предметов

Предметы, которые кто-либо желает получить в качестве подарка или же приобрести самому.

Лайк (от англ. **like**) – симпатия; предпочитать, выбирать, любить. **“Отметка”** некоторой публикации в социальной сети как понравившейся.

Дизлайк (от англ. **dislike**) – антипатия; не любить, испытывать неприязнь **“Отметка”** некоторой публикации в социальной сети как не понравившейся.

Вышеприведенные примеры указывает на то, что роль и влияние английского языка достаточно велико и уверенно распространяется каждым годом по всему миру. В современном обществе, ни одном другом языке не говорят такое большое количество, как на английском языке. Это говорит о том, что английский язык будет и останется, по крайней мере, в ближайшем будущем языком мирового общения, так как ни один язык в мире не имеет такой привилегии, которую имеет на сегодняшний день Английский язык.

Литература:

1. Практика глобализация. Правила игры нового века – М., 2000. С 16.
2. Слесарева А. А. Глобализация английского языка. / А. А. Слесарева. - Электрон текстовые данные – режим доступа <http://www/web-canape.ru/business/internet-2017-18v-mire-v-rossii-statistika-i-trendy>.
3. Ковалева С. С. Билингвизм как социально-коммуникативный процесс/ С. С. Ковалева. - Электрон текстовые данные – режим доступа <http://www.dissercat.com/content/bilingvizm-kak-sotsialno-kommunikativnyi-protsess>.
4. Дергачев В. А. Глобалистика. – М. ЮНИТИ – ДАНА, 2005. С303.
5. К. Н Кулматов « Могучий фактор национального языкового развития»Фрунзе 1982. С 320.
6. Пьер Тейяр де Шарден. ФеноменЧеловека. М., 1965. С 296.
7. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language/ D. Crystal//Cambridge University Press. -1995. -499p.

ПОНЯТИЕ «ТРУДОВАЯ АДАПТАЦИЯ» В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЛИТЕРАТУРАХ

Момунова А. Н. . - ОГПИ

Статья включает себе понятие «трудовая адаптация» и его объяснение в психолого-педагогических литературах. Трудовая адаптация – это социальный процесс освоения личностью новой трудовой ситуации, в котором и человек и трудовая среда оказывают активное воздействие друг на друга и являются адаптивно-адаптирующими системами.

Аннотация

Макалада «эмгекке ындайлашуу», анын психологиялык-педагогикалык адабияттардагы т\ш\нд\рм\л\р\ камтылган. Негизинен эмгекке ындайлашуу- бул жаёу эмгектик кырдаалды инсандын тздышт\р\с\нд\г\ социалдык процесс, мында инсан жана эмгек чыйр\с\ бири-бирине активд\ таасирин тийгизип, ындайлашуу-ындайлаштыруучу система болуп эсептелет.

Annotation

The article includes the notion of "labor adaptation" and its explanation in psychopedagogical literature. Labor adaptation is a social process of mastering a new labor situation by a person, in which both the person and the working environment exert active influence on each other and are adaptive-adaptive systems.

Трудовая адаптация – это взаимное приспособление работника и организации, основывающееся на постепенной вработываемости человека в новых профессиональных, социальных и организационно-экономических условиях труда. Когда человек поступает на работу, он включается в систему внутри организационных отношений, занимая в ней одновременно несколько позиций. Каждой позиции соответствует совокупность требований, норм, правил поведения, определяющих социальную роль человека в коллективе как работника, коллеги, подчиненного, руководителя, члена коллективного органа управления, общественной организации т. п. От человека, занимающего каждую из этих позиций, ожидается соответствующее ей трудовое поведение. Поступая на работу в ту или иную организацию, человек имеет определенные цели, потребности, нормы поведения. В соответствии с ними сотрудник предъявляет определенные требования к организации, к условиям труда и его мотивации.

Трудовая адаптация может быть первичной и вторичной. Первичная трудовая адаптация имеет место при первоначальном вхождении работника в новую

производственную среду. Вторичная трудовая адаптация происходит при смене рабочего места без смены и со сменой профессии или при существенных изменениях производственной среды. [1; 3].

Трудовая адаптация представляет собой единство профессиональной, социально-психологической, психофизиологической, общественно-организационной, экономической и культурно-бытовой адаптации.

Профессиональная адаптация характеризуется освоением профессиональных возможностей (знаний и навыков), а также формирование профессионально необходимых качеств личности, положительного отношения к своему труду.

Социально-психологическая адаптация заключается в освоении человеком социально-психологических особенностей трудовой организации, вхождения в сложившуюся в ней систему взаимоотношений, позитивном взаимодействии с членами трудовой организации.

В процессе психофизиологической адаптации происходит освоение совокупности всех условий (физические и психические нагрузки, удобство рабочего места и др.), оказывающих различное психофизиологическое воздействие на работника во время труда [3].

Общественно-организационная адаптация представляет собой освоение новыми работниками организационной структуры предприятия, системы управления и обслуживания производственного процесса, режима труда и отдыха и др.

Экономическая адаптация позволяет работнику ознакомиться с экономическим механизмом управления организацией, системой экономических стимулов и мотивов, адаптироваться к новым условиям оплаты своего труда и различных выплат.

Культурно-бытовая адаптация – это участие новых работников в традиционных для данного предприятия мероприятиях вне рабочего времени.

В процессе адаптации работник проходит следующие стадии [2]:

1) стадия ознакомления, на которой работник получает информацию о новой ситуации в целом, о критериях оценки различных действий, о нормах поведения;

2) стадия приспособления, когда работник переориентируется, признавая главные элементы новой системы ценностей, но пока продолжает сохранять многие свои установки;

3) стадия ассимиляции, когда осуществляется полное приспособление работника к среде, идентификация с новой группой;

4) идентификация, когда личные цели работника отождествляются с целями трудовой организации.

Неумение адаптироваться в трудовой организации приводит к ее дезорганизации.

Общественная адаптация может быть только тогда эффективной, когда поддерживается руководителем предприятия и морально и материально стимулируется.

Психо-физиологическая адаптация – освоение совокупности всех условий, необходимых для работника во время труда (состояние санитарно-жилищных условий труда, ритм труда, удобное рабочее место, рабочая поза, монотонность, творчество в труде, ответственность, наличие стрессовых ситуаций). Для рабочих главным образом – условие труда, монотонность, ритм, поза; для служащих – монотонность, инженерно-технических работников – творчество, ответственность, у руководства – высокие нервные нагрузки [1; 2].

Социально-психологическая адаптация характеризуется развитием личных связей и отношений между людьми, выражаются в манере поведения, в отношении к труду, в установках и ориентациях [2; 4].

Взаимоотношения между работниками зависят от общественных отношений, трудового коллектива, личных качеств работника. Личные качества определяются индивидуально-психологическими свойствами (темперамент, характер). Поэтому социально-психологические связи присутствуют во всех видах трудовой адаптации.

Значимость отдельных видов адаптации неодинакова. Прогрессия трудовой адаптации наиболее значима при первичном вхождении молодого работника в постоянную трудовую деятельность [1].

В целом все виды адаптации тесно взаимосвязаны, представляют целостную систему. Современные особенности экономики таковы, что в связи с высвобождающейся рабочей силой возрастает роль вторичной адаптации (профессиональной переподготовки, повышения квалификации) адаптации к нововведениям.

Таким образом, адаптация – это взаимное приспособление работника и организации, основывающееся на постепенной вработываемости сотрудника в новых профессиональных, социальных и организационно-экономических условиях труда.

Литература:

1. Абакирова А. М. Государственно-правовое регулирование миграционных процессов в Кыргызской Республике. Б., 2004. С. 21
2. Акмалова А. А., Капицын В. М. Социальная работа с мигрантами и беженцами. Учебное пособие. М.: ИНФРА-М, 2012.
3. Блинова, М. С. Современные социологические теории миграции населения: монография - М.: КДУ, 2009
4. Бойко А. И., Брусникина С. Н., Егорова Е. А. и др. Статистическое изучение миграции населения // Демографическая статистика : учебник для вузов по специальности "Статистика" и другим экономическим специальностям - М.: КноРус, 2010. – С. 286 – 314

ТЕОРИЯ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ТРУДОВЫЕ АДАПТАЦИИ МИГРАНТОВ.

Момунова А. Н. ОГПИ

Термин "адаптация" применяется в различных областях науки. В социологии и психологии выделяют социальную и производственную адаптацию. Цель исследования: выявление социально-психологических особенностей трудовой адаптации мигрантов. Задачи исследования: провести теоретический анализ научной литературы по исследуемой проблеме. Объект исследования: трудовая адаптация мигрантов. Предмет исследования: теория анализ проблемы трудовые адаптации мигрантов.

«Адаптация» термини илимдин ар кандай областында колдонулат. Социологияда жана психологияда адаптация социалдык жана өндүрүштүк болуп экиге бөлүнөт. Изилдөөнүн максаты: мигранттардын эмгектик адаптациялануусунун социалдык-психологиялык өзгөчөлүгүн кароо. Изилдөөнүн милдети: изилденип жаткан маселеге багытталган илимий адабияттарга теориялык иликтөө жүргүзүү. Изилдөөнүн объекти: мигранттарды эмгекке адаптациялоо. Изилдөөнүн предмети: мигранттардын эмгекке адаптациялануусундагы маселелерге теориялык анализ.

The term "adaptation" is used in various fields of science. Sociology and psychology singled out social and industrial adaptation. The purpose of the study: the identification of socio-psychological characteristics of labor adaptation of migrants. The research tasks: to conduct a theoretical analysis of the scientific literature on the problem under study. Object of the study: labor adaptation of migrants. Subject of the study: theory of the problem of labor adaptation of migrants.

Ключовые слова: адаптация, трудовая адаптация, социальная адаптация, производственная адаптация, миграция.

Негизги сөздөр: адаптация, эмгектик адаптация, социалдык адаптация, өндүрүштүк адаптация, миграция.

Keywords: adaptation, labor adaptation, social adaptation, production adaptation, migration.

Социальная адаптация– (от лат. adapto – приспособляю и socialis – среды): 1) постоянный процесс активного приспособления индивида к условиям социальной среды; 2) результат этого процесса.

Соотношение этих компонентов, определяющее характер поведения, зависит от целей

и ценностных ориентации индивида, возможностей их достижения в социальной среде. Несмотря на непрерывный характер социальной адаптации, ее обычно связывают с периодами кардинальной смены деятельности индивида и его социального окружения [3; 4].

Социальная адаптация – это процесс взаимодействия двух систем «личность – социальная среда». Поскольку же производственно – трудовая деятельность служит основой жизни и развития личности, коллектива, общества, то процесс адаптации в сфере трудовой деятельности (производственная адаптация) – предмет особого внимания [3; 5].

Производственная адаптация – это процесс взаимодействия молодых и новых работников и производственного коллектива в целях усвоения новой социальной роли и удовлетворения взаимных потребностей и интересов. Поступая на предприятие, человек имеет определенные цели, потребности, ценности, нормы. В соответствии с ними он предъявляет требования к условиям труда, организации труда, оплате, социальной среде. Но предприятие тоже имеет свои цели, задачи, ценности [1].

В результате происходит взаимное приспособление к требованиям среды. Процесс адаптации будет идти тем успешнее, чем в большей степени нормы и ценности коллектива являются и становятся нормами и ценностями отдельного работника, чем скорее он принимает и усваивает их.

Выделяют первичный и вторичный уровни адаптации. Первичная – при первом вхождении молодежи в трудовую деятельность. Вторичная – при переходе на новое рабочее место (со сменой или без смены профессии) или при существенных изменениях производственной среды (технические, экономические и социальные ее стороны).

Адаптация, по определению Ф. Б. Березина, это приспособление организма к условиям окружающей среды. Адаптация человека подразделяется на биологическую и социально-психологическую. Биологическая включает в себя адаптацию организма к устойчивым и изменяющимся условиям среды. Социально-психологическая адаптация – это приспособление человека как социального существа к нормам, условиям, принципам, этикету в обществе [1]. Также социальная адаптация определяется как интегративный показатель состояния человека, отражающий его возможности выполнять определенные биосоциальные функции, а именно:

- адекватное восприятие окружающей действительности и собственного организма;
- адекватная система отношений и общения с окружающими; способность к труду, обучению, к организации досуга и отдыха;
- изменчивость (адаптивность) поведения в соответствии с ролевыми ожиданиями других [6].

Различают два типа адаптационного процесса. Первый тип характеризуется преобладанием активно-инициативного воздействия на социальную среду. Второй тип определяется как пассивный, с преобладанием конформистской ориентации [3; 4].

Кроме того, под социальной адаптацией Н. А. Милославова понимает: а) постоянный процесс приспособления индивида к условиям среды; б) результат этого процесса [1].

А. А. Реан предлагает считать критерием развития адаптационного процесса не «активность-пассивность», а вектор активности, его направленность. Направленность вектора «наружу» соответствует влиянию личности на среду, ее освоение и приспособление к себе [6]. Направленность вектора «внутри» связано с активным изменением своей личности, с коррекцией своих собственных установок и стереотипов поведения. Это тип активного изменения самого себя. Конформное, пассивное принятие требований, норм, установок и ценностей социальной среды без включения активного процесса самоизменения характеризует скорее дезадаптацию, т. е. переживание дискомфорта, неудовлетворенности в себе и неполноценности [2; 4].

Различается также адаптация рабочих, специалистов и служащих. Адаптация на промышленном предприятии, в учреждении, организации [5; 6].

Выделяют пять видов производственной адаптации: профессиональная, организационная, общественная, психо-физиологическая и социально-психологическая.

Ведущую роль при этом выполняет профессиональная адаптация [3].

Профессиональная адаптация определяется уровнем профессиональных навыков и умений работника, развитием устойчивых положительных отношений к своей профессии. На нее также влияют экономические и социально – психологические аспекты (условия труда, степень соответствия выполняемых работ, размер заработной платы, качества личности, социальные свойства личности) то есть адаптация к самой трудовой деятельности.

Именно профессиональная адаптация определяет сущность нашей жизни, развитие личности. Профессиональная адаптация характеризуется тем, освоил ли работник при получении специальности необходимый минимум знаний и навыков, в какой степени он обладает чувством ответственности, практичностью, деловитостью быстрой ориентировки в различных производственных ситуациях, навыками временного самоконтроля.

Наиболее важными периодами профессиональной адаптации является профессиональная подготовка и начальный период трудовой деятельности.

В целом, процесс адаптации протекает в течение всего срока работы, поскольку ни предприятие, ни работник не остаются неизменными.

Однако в среднем, минимальные границы этого периода определяются сроком, в течение которого администрация убеждается в профессиональной квалификации работника, а последний – в соответствии содержания, условий и оплаты труда своим ожиданиям.

Другим не менее важным видом адаптации является организационная [1]. Это процесс образования такого типа связей, которые упорядочивают, регламентируют, создают условия взаимодействия предприятия и работника в соответствии с требованиями производства. Сюда относят: выполнение распорядка дня, трудовой дисциплины, распоряжение руководства, соблюдение режима работы, установление функциональных правил взаимодействия с другими работниками. Наиболее важными показателями организационной адаптации следует считать трудовую дисциплину. Она соответствующим образом влияет на другие показатели трудовой деятельности и взаимоотношений.

Некоторые авторы выделяют также материальную, жилищно-бытовую и общественную адаптацию [1; 3].

Материальная адаптация во многом определяется четкостью форм и систем оплаты, оплатой вредных условий труда и сверхурочных работ, действующими нормами и расценками, отсутствием уравниловки при распределении премий.

Жилищно-бытовая адаптация. Роль жилищно-трудовой адаптации значительно снижена, а в некоторых случаях эмитируется совсем из-за перспективности получения жилья молодежью. Естественно, что для стабилизации коллектива, необходимы перспективы в получении жилья.

Американский социолог Р. Мертон истолковывает *социальную адаптацию* как процесс взаимодействия и результат встречной активности субъекта и социальной среды, который осуществляется на основе принципов «институциональных императивов» единства и консенсуса. Основным элементом в этом процессе является согласование стремлений субъекта с его возможностями и требованиями социальной среды.

Трудовая адаптация, как разновидность социальной, представляет собой взаимодействие работника с новой трудовой ситуацией, в процессе которого согласовываются требования и ожидания участников [1; 3]. *Трудовая адаптация* – это сложный социальный процесс, который имеет свою специфику. Во-первых, это процесс, в рамках которого не только личность или группа, которые адаптируются, приспосабливаются к новой среде, но и среда испытывает на себе воздействие «адаптантов». В результате чего приход нового работника в коллектив изменяет и сам коллектив, наполняет его нормами и ценностями, носителями которых выступают новые члены коллектива. Во-вторых, процесс адаптации не сводится лишь к приспособлению к среде, коллективу пришедших в него новых работников. Нередко сама новая социальная среда «приходит» в коллектив и заставляет людей адаптироваться к ней. Этот процесс наблюдается сейчас в Украине: многие люди работают на тех же предприятиях, что и раньше, но вынуждены приспособливаться к

новым формам собственности, к рыночным отношениям, к новым технологиям.

Таким образом, *трудовая адаптация* – это взаимное приспособление работника и организации, основывающееся на постепенной вработываемости сотрудника в новых профессиональных, социальных и организационно-экономических условиях труда [5].

Литература:

1. Абидов М. Х. Миграционные процессы и их влияние на рынки труда трудоизбыточных регионов Южного Федерального округа - Махачкала: Наука плюс, 2008. – С. 78 – 117.
2. Абакирова А. М. Государственно-правовое регулирование миграционных процессов в Кыргызской Республике. Б., 2004. С. 21
3. Акмалова А. А., Капицын В. М. Социальная работа с мигрантами и беженцами. Учебное пособие. М.: ИНФРА-М, 2012.
4. Блинова, М. С. Современные социологические теории миграции населения: монография - М.: КДУ, 2009
5. Бойко А. И., Брусникина С. Н., Егорова Е. А. и др. Статистическое изучение миграции населения // Демографическая статистика : учебник для вузов по специальности "Статистика" и другим экономическим специальностям - М.: КноРус, 2010. – С. 286 – 314
6. Эргешбаев У. Ж. Миграция населения Кыргызской Республики в Россию: социально-экономические последствия// Регион: экономика и социология. Всероссийский научный журнал. -2009. -№ 2

УДК 81[^]373.37.011.31-051

МУГАЛИМДЕРДИН КОММУНИКАТИВДИК КОМПЕТЕНТТ\Л\Г\Н ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН НЕГИЗИНДЕ КАЛЫПТАНДЫРУУ

Мондошов Ш. Н., п. и. к., доцент ОГПИ,

Бул макалада болочок кыргыз тили жана адабияты мугалимдеринин компетентт\л\ктър\н калыптандырууда фразеологизмдердин мааниси каралды.

В данной статье рассмотрены значение фразеологизмов в формировании компетенции будущих учителей кыргызского языка и литературы

In this article considered meaning of the phraseological units in formation of competence of future teachers of the kyrgyz language and literature

Т\й\нд\л\ сзздър: окутуу, мугалим, компетентт\л\к, ишмерд\л\к, фразеологизмдер, кеп тст\r\.

Б\г\нк\ ааламдашуунун шартында байкуш мектеп мугалимдеринин абалы кантти экен деген маселе ар убак оюмду онго, санаамды санга бъл\п келет. Замандын тн\кк\н технологияларынын тушунда туруштук берип, алга карай умтулуп, тзгър\л\г\ аракеттенип жаткан тармактардын бири-билим бер\ системасы. Биздин билим бер\ тармагыбыз кандайча тн\г\п жаткандыгы, кандай кадрларды даярдагандыгы учурдун негизги талабы болуп саналат.

Айтайын дегеним, совет доорунан бери кыргыз тили, адабияты мугалимдери даярдалып, алардын билим-тажрыйбалары атайын институттарда, керек болсо, 3-5 жылда трк\ндт\л\п жатат. Азыркы учурда да окутуунун инновацияланышы (жаёыланышы) активд\ колго алынып, колдон келгени да, келбегени да профессор А. Муратов айткандай интерактивд\ усулдарды пайдаланып, ылайыгы келсе да, келбесе да «модага» айландырып, театрда кол чапкандардай шатыра-шатман т\п калышты. Албетте, мен муну менен бул «модага» айланган сабактарды чанып, жокко чыгарайын деген оюм жок, кеп башкада, ошол сабактарды т\п жаткан мугалимдердин билим

сапаты талапка жооп береби, мектеп окуучуларынын алган билимдери, билгичтик менен кынд\мдър\ натыйжа бердиби, бул айтылган максат- милдеттер - учурдун ээ кыйгыйл\ талабы. Б\г\нк\ замандын мугалими кандай болууга тийиш, кеп ушунда! Буга жооп катары айылдык мугалим, эл агартуунун мыктысы Н. Мурзаевдин сөз\н мисал келтирейин: «А чыныгы мугалим-акылына сезимин, билимине мээримин, убактысына ым\р\н, ишине кыё\л\н, бактысына ж\р\г\н кошуп балдарга арнаган асыл инсан» (Н. Мурзаев, 142-бет). Биз ушундай мугалимдерди канткенде даярдай алабыз, эмесе, кеп оролу ушунда болсун.

Ырас, окутуу кыргыз тилинде ж\рг\з\лгын орто мектептердин окуу программаларында фразеологизмдер 6-жана 11-класстарда берилген. Бирок фразеологизмдерди мектеп окуучуларына талаптагыдай окутуу жагы жетишерлик деёгээлде эмес. Анткени окуу куралдарынын республиканын мектептерине толук жетпегендиги, ошондой эле кыргыз тили жана адабияты адистиги боюнча даярдалып жаткан жогорку окуу жайлардын студенттери тил илиминин бул тармагынан кеёири билим алышпай жаткандыгы да ойлонтпой койбойт. Мунун тымънк\дъй себептери бар экендигин белгилесек болот: биринчиден, студенттер \ч\н фразеологиядан кенен маалымат бер\ч\ атайын китептин жоктугу; А. Акунованын «Кыргыз тилинин фразеологиясын ЖОЖдо окутуунун методикасы» да (2008) жетишпейт. Экинчиден, ЖОЖдор \ч\н кыргыз тилинен т\з\лгын программаларда фразеологизмдерди окутууга бъл\нгын сааттардын санынын аздыгы (4 сааттан ашпайт).

Демек, мектеп окуучуларына билим бер\ч\ болочок кыргыз тили жана адабияты мугалимдеринин бул тема боюнча т\ш\н\ктър\н\н талапка жооп бербестиги ачык кър\н\п турат. Ошондуктан б\г\нк\ к\ндъ фразеологизмдерди тереёдетип окутуу максатын кыздъп, кыргыз тили жана адабияты адистигине ээ болуучу студенттерге бул предмет боюнча атайын кошумча сабак ыт\н\ сунуштайбыз. Чындыгында, болочок кесип ээлерин даярдап жаткан филологиялык факультеттерде фразеологизмдер боюнча адистештир\ жана тандоо курстарын ыт\ зарыл.

Ушул багытта ОГПИнин кыргыз тили жана адабияты адистигинин студенттерине 2014-жылдан тартып 36 саат кълъм\ндъ атайын курс жана атайын семинар сабагы ыт\л\дъ. Эгер фразеологизмдер окутулса, анда кандай максаттар коюлат да, эмнеге жетишебиз? деген суроо туулат.

Буга жетиш\ \ч\н биз тымъндъ лекциялык сабакты сунуштайбыз. Ал «**Фразеологизмдердин м\нъзд\ белгилери**» деп аталат. Бүгүнкү сабагыбыз лекция формасында болот. Бардыгыңарды тынчтанып, көңүл коюп угууга чакырамын. Темабыз кыйла татаал жана керектүү. Бүгүн фразеологизмдердин жеке өзүлөрүнө мүнөздүү болгон белгилерин аныктап, тактайбыз. Фразеологизмдер силерге тааныш. Албоюнча мектепте да өтүп, зарылдыгына жараша айрым сабактарда аларга кайрылып келгенбиз. Кеп ишмердүүлүгүндө даяр материал катары колдонулуп, кепке тактыкты, элестүүлүктү берип турган туруктуу сөз айкаштары да бар. Туруктуу сөз айкашынын өзүнчө бир өзгөчө тобу фразеологизмдер деп аталат. Туруктуу сөз айкаштарынын өзгөчө тобу, кеп байлыгы катары фразеологизмдердин өзүнө мүнөздүү белгилери бар.

Анда бул белгилердин ар бирине кыскача токтолуп, мисалдарды келтирели. Фразеологизмдер **сүйлөшүүдө дайыма даяр түрүндө колдонулат**. Бул белги башка туруктуу сөзайкаштарына да мүнөздүү болуп саналат. Мисалы, татаал сөздөр (аталыштар): ит мурун, ала бакан; татаал терминдер: коммуникативдик компетенция, өндүрүш каражаттары, илимий-техникалык база; жер-суу аттары: Чоң-Сары-Ой, Кожо-Бакырган-Сай, Чоң-Алай ж. б.

Бул сыяктуу татаал сөздөр дадайыма туруктуу айкалышта болуп, кеп ишмердүүлүгүндө ошол даяр түрүндө колдонулат. Бирок туруктуу татаал сөз

айкаштары менен фразеологизмдердин ортосундагы бул жалпылык, даяр түрүндө колдонулушу аларды туруктуу сөз айкаштарынын бирдей тобуна кошууга негиз болбойт. Анткени туруктуу сөз айкаштары:

– жөнөкөй сөз сыяктуу эле кепте колдонулат, алардын мааниси түз мааниде берилет.

– аларды кепте башка сөз же сөз айкаштары менен алмаштырууга болбойт, анткени маани толугу менен бузулат;

– туруктуу сөз айкаштарынын мааниси ага катышкан сөздөрдүн лексикалык маанилери менен байланышта болот.

Ал эми фразеологизмдер деп аталган туруктуу сөз айкаштары:

– кепте өтмө мааниде колдонулат;

– кеп процессинде аларды башка сөз же сөз айкашы менен алмаштырууга болот;

– башка туруктуу сөз айкаштарын кепте колдонууда аларды өзгөртүүгө болбойт, ал эми фразеологизмдерди өзгөртүп (сөз кошуп, сөз кемитип) колдонууга болот. Мисалы, жүрөгүнүн суусун алуу – жүрөгүнүн сары суусун алуу; өпкөсүн чабуу – өпкө-жүрөгүн чабуу, терисин сыйруу-терисин тескери сыйруу ж. б.

Фразеологизмдер **милдеттүү түрдө эки же андан ашык маани берген** сөздөрдүн өз ара айкалышкан биримдиги аркылуу түзүлөт.

Эгерде туруктуу сөз айкаштарынын башка түрлөрү көбүнчө 2 же 3 сөздөн турса, фразеологизмдердин айрымдары 7-8 компоненттен (сөздөн) турушу мүмкүн. Мисал келтирем:

Эки компоненттен турган: ак жүрөк, оозу ачык, таш боор, жүрөгү түшүү, жону жука, колу ачык, эшек такалоо ж. б.

Үч компоненттен турган: күлү дөдө болбогон, көлөкөсүнө ит жатпаган, жыландын куйругун басуу, жумурткадан кыр издөө ж. б.

Алты компоненттен турган: оту менен кирип, күлү менен чыгуу; кыздуу жерде кыякчы, кымыздуу жерде аякчы; жылан өлтүрөйүн десе, таш алып бербеген ж. б.

Жети-сегиз компоненттен турган: бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгаруу; тирүү болсок бир дөңдө, өлүү болсок бир чуңкурда; ай дээр ажо, кой дээр кожо жок; оозунан ак ит кирип, кара ит чыгуу;

(Студенттер бул сыяктуу мисалдарды дептерлерине жазып алышып, маанилерин чечмелешет).

Фразеологизмдердин кийинки белгиси алардын **бир түшүнүктү, бир маанини бериши** болуп саналат. Силер фразеологизмдерди өз кебиңерде колдонуу үчүн алардын билдирген маанисин талдап түшүнүшүңөр керек. Ошондо гана аларды өзсөзүңөрдө колдоно аласыңар. Эгердефразеологизмдердин маанисин толук билбесеңер, башкалардын сүйлөгөн сөзүн түшүнбөй каласыңар. Мисалы, силерге бирөөлөр акча же башка буюм карыз дейли. Силер аны сурап барсаңар «карызыңды ташбака талга чыгып, тезек гүлдөгөндө берем» деп жооп берди. Албетте, силер дароо түшүнбөйсүңөр. Бирок жакшылап ойлонуп көрсөңөр, ташбака эч качан талга чыга албайт, ал эми тезек эч качан гүлдөбөйт. Демек, алган адам карызыңарды жакында бербейт. Аталган фразеологизм «төөнүн куйругу жерге тийгенде» деген фразеологизм менен маанилеш болуп, «эч качан болбойт» деген маанини туюндурат.

Фразеологизмдерге мүнөздүү болгон эң негизги белгилердин бири–алардын **образдуулугу, элестүүлүгү**. Фразеологизмдер бир маани, бир түшүнүктү билдирет деп айттык. Бирок алар өзүлөрү билдирген маанини кадимки сөз же сөз айкашы сыяктуу жөн гана билдирбейт. Аларда образдуулук, элестүүлүк болот. Мисалы, чоң, олбурлуу, сөөк-сактуу, колу-буту тартайган адамдарга карата «колу Кокондо, буту Букарада» деп коюшат. Мында образдуулук ачык көрүнөт. Элестетип көргүлө, колу Кокондо болсо, буту Букарада жүргөн адамды.

Абдан эпчил, бардыгын жайгаштырган, бардык жерде жол таап кеткен адамдарга карата «биттин ичегисине кан куйган» деген фразеологизм колдонулат. Эми элестетип көргүлө, битти кармап, анын ичегисин таап, ага кан куюп жаткан адамды.

Жөнөкөй салыштырууларга көңүл буралы.

Мен корктум – менин жүрөгүм түштү;

Мен кубандым – менин төбөм көккө жетти;

Мен аядым – менин боорум ооруду;

Мен каалабайм – менин көрөйүн деген көзүм жок;

Мен кайгырдым – менин сай-сөөгүм сыздады.

Кайсы сүйлөмдөрдө ой, түшүнүк элестүү, таасирдүү берилгендигине көңүл бургула.

Мына ушул белгилерине улай эле фразеологизмдер **өтмө мааниде колдонула тургандыгын** да тактап, билип алгыла. Жогорку мисалда «жүрөгүм түштү» деген фразеологизмди колдондук. Чындыгында жүрөк түшпөйт. Ал буюм эмес, ал-адамдын негизги органы. Адам корккондо жүрөгү дүкүлдөп, түшүп кетчүдөй болуп, тез-тез согот. Ошол абал өтмө мааниде колдонулуп, жөн гана корку сезимин билдирбестен, абдан же өтө катуу корккондукту билдирип калган. Фразеологизмдер бир сөзгө маанилеш болуп, бир түшүнүктү билдиргендиктен, алар **сүйлөмдө анын бир мүчөсүнүн милдетин** аткарат. Мисалы, сүйлөмдүн ээси: Жыйынга **колунан көөрү төгүлгөндөр** келишти.

Сүйлөмдүн баяндоочу: Айлабыз кеткенде, алдап-соолап иттен чыгардык.

Сүйлөмдүн аныктоочу: Тилинен бал тамган акелер сөз баштады.

Сүйлөмдүн толуктоочу: Ачык оозго сөз айтпа.

Сүйлөмдүн бышыктоочу: Кайран элдин көбү башы оогон жакка тарашыптыр.

Фразеологизмдер кептик бирдик, көркөм каражаткатары ар бир элдин, улуттун жашоо-шартына, кулк-мүнөзүнө, салт-санаасына жараша пайда болуп, тилде, кепте колдонулат. Ошондуктан алар белгилүү бир тилдин лексикалык (сөз) байлыгы сыяктуу эле көркөм байлыгы болуп саналат. Ушундан улам көпчүлүк фразеологизмдер **башка тилдерге сөзмө-сөз которулбайт**. Көркөм чыгармаларды которууда аларды көбүнчө бир сөз менен беришет.

Фразеологизмдердин пайда болуусу, келип чыгуусу боюнча да бир катар мисалдарды сабакта келтирүү ары пайдалуу, ары кызыктуу деп ойлойбуз. Профессор Р. Эгембердиевдин фразеологизмдердин пайда болушу тууралуу жазгандарын сабак-лекцияда колдонууну сунуш кылабыз.

Кулагынан күн көрүнгөн. Бул фразеологизм негизинен адамдарга, айрыкча, тестиер балдарга карата көп колдонулат да *арык, арыктаган* деген маанини билдирет. Ооруга чалдыгып же тамак-аштан өксүп жүргөндөрдүн эти качып, арыктайт. Арыктаганда анын кулак калканы да жукарып калаарын кексе адамдар байкашкан. Ошондой учурларда жукарган кулактын тушунан күн жакты караганда кулактын калканы бир аз жукаратып, жарык өткөргөнсүп, жукарганы кадимкидей байкалып турат. Турмуштук бай тажрыйбасы бар адамдар арыктагандарды көргөндө *кулагынан күнкөрүнүп калыптыр* деп, ары аёо сезими менен ушинтип айтып калгандарын көп эле кулак чалат. Демек, «кулагынан күн көрүнгөн» деген фразеологизм өзүнүн тутумунда турганлексикалык маанилеринин экспрессивдүүлүк сапаты күчөп, элестүүлүгү ачылып отуруп, образдуулукка ээ болуп, фразеологизмге айланган.

Сунуш кылынган лекциянын тексти кыйла кеңейтилип берилди. Бир сабакта анын баарын айтып берүү мүмкүн эмес. Биз ага карабастан студенттер берилген мазмундан өзүлөрү керектүү деген материалдарды тандап алуусуна мүмкүнчүлүк түзүү максатын көздөдүк.

Жыйынтыктап айтканда, фразеологизмдердин пайда болушу тилдик-лингвистикалык зарылдыктан эмес, кептик зарылдыктан, сүйлөшүүнүн, пикир

алышуунун так, таасын жана образдуу болушун камсыз кылуу зарылдыгынан келип чыккан. Ошондуктан фразеологизмдерди студенттер менен орто мектептерде окутуу, сүйлөшүү аркылуу кеп ишмердүүлүгүн, окуучулардын коммуникативдик компетенцияларын өркүндөтүүгө багытталышы зарыл деген тыянак чыгарылат. Кыргыз тили мугалими фразеологизмдерди окутууга жөнөкөй сөздү, сөз айкашын үйрөткөндөй мамиле жасап, кыргыз тили боюнча өтүлүүчү ар бир жана бардык сабактарда окуучулардын фразеологиялык байлыктарын байытууга, фразеологиялык сөздүк менен иштөөгө көнүктүрүү маселесине көңүл буруусу керек. Анткени фразеологизмдер башка рухий байлыктар сыяктуу эле улуттук байлык, улуттук дөөлөт болуп эсептелет.

Ошондуктан фразеологизмдер студенттер менен окуучулардын кеп маданиятын жакшыртуунун эң мыкты каражаты катары да үйрөтүү талабы коюлат. Эрте мектепке барып иштей турган болочок мугалимдердин кеби, айтар сөз\ так, нускалуу болууга тийиш.

Адабияттар:

1. Н. Мурзаев. Алптардын айтышы. -Б: 2014.
2. Ж. Чыманов. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана методикасы. -Б: 2009.
3. Ш. Мондошов. Орто мектепте фразеологизмдерди окутуунун технологиялары. -Б: 2015
4. Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим бер\ \n\ мамлекеттик стандарттары, - Б: 2006.
5. Р. Эгембердиев Жогорку окуу жайында фразеологияны окутуу. -Б; 2014.

КӨЧМӨН КЫРГЫЗДАР ЖАНА АЛАРДЫН ОТУРУКТАШУУСУ

Мондошов Шамир Н. - п. и. к., доц., Осмонов С. Ж. - т. и. к., доц, ОГПИ.

Бул макалада көчмөн кыргыздардын тарыхы, учурдагы абалы жана алардын отурукташуусунун тарыхый фактылары баяндалат.

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы истории кыргызских кочевников, состояние и исторические факты оседления.

The article deals with the history of Kyrgyz nomad people, their present life and historical facts about their settling.

Түйүндүү сөздөр: көчмөндөр, кыргыздар, «Манас» эпосу, отурукташуу саясаты, Эл Комиссарлар Кеңеши, Борбордук Аткаруу Комитети.

Ключевые слова: кочевой, кыргызы, эпос Манас, политика коренизации, Совет Народных Комиссаров, Центральный Исполнительный Комитет.

Key words: nomads, Kyrgyz, epoch Manas, settling politics, People's Commissar Soviet, Central Executive Committee

Байыркы калк болгон кыргыздар өзүнүн узак тарыхында эмнелерди гана көрбөдү. Кыргыздар өзүн-өзү башкарып, эл катары түбөлүктүү жетилүү жашоосунда алыс- жакын, сырткы душмандар, баскынчылар менен гана салгылашпастан, уруу-урууга бөлүнүп, касташып, өзү менен өздөрү урушкан учурлары да көп болгон көчмөндөрдүн эң улуу элдеринен. Эгер душмандар кол салса, кыргыз уруулары бириге калып, эли жерин коргошкон. Ал эми касташкан жоону жеңишсе, кайрадан ич ара таарынышып, байлык менен бийлик талашып, бири- бирин чаап алууга ашыгышты. Кыскасы, эл катары мамлекет катары жашоону көздөп, көчмөнчүлүк доордо жоголуп кетпей, ушул күнгө жетти кыргыздар.

Көчмөндөр демекчи, бул сөздүн маанисине токтолуп көрсөк. «Кыргыз тилинин (түшүндүрмө) сөздүгүндө» «көч» сөзүнүн эки мааниси айтылып, «көчмөн» дегенге төмөнкүдөй түшүнүк берилет: «Отурукташпаган, бир жерден экинчи жерге көчүп жүргөн:

Малына караган көчмөн журт ар кайсы кокту- колоттордо жалгыз- жарымдап олтура беришет» [1]

Көчмөнчүлүк - калктын жана малдын мезгилдүү жылып жүрүшү менен байланышкан, экстенсивдүү мал чарбачылыкка негизделген чарбанын жана турмуш-тиричиликтин формасы. Негизинен, көчмөн мал чарбачылыгы менен кесиптенген көчмөндөр аны аңчылык, отурукташпаган жөнөкөй дыйканчылык, кол өнөрчүлүк жана башкалар менен толукташкан. Мал чарбачылыгы жападан жалгыз чарбалык иш болгон «таза» көчмөнчүлүк эч качан болгон эмес.

Көчмөнчүлүк көчмөн, жарым көчмөн жана жарым отурукташкан формаларды камтыйт. Көчмөндүктүн да түрдүү тармактары бар: табордук көчүү, белгилүү маршрут боюнча туюк циклдеги көчүү. Мында туруктуу тамы жок кыштоолор болот, мал жыл бою бир нече километрден жүздөгөн километрге чейинки алыска айдалып барышы мүнкүн. жарым көчмөндөргө бүт үй-бүлөсү менен туюк маршрут боюнча мезгилдүү көчүп жүргөн жана кыштоосунда туруктуу тамы бар чарбалар кирет. Жарым отурукташкан көчмөнчүлүккө жылына эки эле жолу көчкөн кыштоодо да, жайлоодо да тамы бар чарбалар кирет[3], демек кыргыздар кеңеш бийлиги орногондо көчмөн жана жарым көчмөн чарбачылык менен алектенишкенин белгилеп кетсек болот.

Эң кызыгы, ушул күнгө кантип жетти деген ой келет. Балким, ата- бабаларыбыз көр оокат үчүн дүнүйө, алтын, күмүш чогултпай, бүтүндөй тарыхын, тагдырын, салт- санаасы менен үрп – адатын, жан дүйнө азыгын чагылдырган «Манас» сыяктуу дастандарында, элдик ырлар жана күүлөрүндө руханий байлыктарын сактап жүргөндүгү себепкер болсо керек.

Ырас, көчмөнчүлүк доордун шартында кыргыздар да башка көчмөн элдердей бир жерге отурукташып калган эмес. Тарыхый маалыматтарда белгиленгендей Ыраакы Чыгыштын Орхон, Ээнсай (Енисей), Миңсуусунан (Минск) баштап, алыскы Оролго чейинки, Саян- Алтай тоолорунун, Теңир- Тоо, Ала- Тоо деп аталган жайлардын ой- кырларында көчүп- конуп жашап келишкен.

Тагдыр буйруп, азыркы Кыргызстандын аймагын, Кытайдын Артыш, Кызыл-Суу облустарын, Тажикистандын Жерге- Талында, Мургабында, Ооганстандын Памиринде, Түркияда жана башка жерлерде эне тилин, салтын, маданиятын шартка жараша сактап, жердеп калышты. Ал эми чыныгы отурукташуу совет дооруна туш келди. Эмесе, тарыхый фактыларга кайрылалы.

Кара-Кыргыз автономиялуу областы түзүлгөн (14-октябрь 1924-жылы) күндөн тартып эле республиканын өкмөтүнүн алдында турган өтө чоң саясий, экономикалык жана социалдык мааниси бар маселелердин бири кыргыз элинин көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларын отурукташтыруу саясаты болгон.

Бул өткөн кылымдын 20 – 30 - жылдарында Кыргызстанда иш жүзүнө ашырылып жаткан кайра куруулардын эң прогрессивдүү иш чараларынан болгон. Анткени, көчмөн жана жарым көчмөн кыргыз чарбаларын массалык түрдө отурукташтыруунун натыйжасында, биринчиден, коллективдештирүү саясатын алгылыктуу жүзөгө ашырууга өбөлгө жаралган, экинчиден, кыргыздардын көп бөлүгүнүн жашоосу, турмуш - тиричилиги бир топ жакшырган. Бул-тарыхый факт.

Кыргыз элинин улуттук мамлекеттүүлүгү түзүлгөн мезгилге (1924 - жылга) карата Кыргыз автономиялык областында ар бир 100 чарбага орто эсеп менен 28 отурукташкан, 51 көчмөн жана жарым көчмөн кыргыз чарбасы жана 21 башка улуттардын чарбасы туура келген. 1927 - жылы 145114 кыргыз чарбасынын 62%ы көчмөн жана жарым көчмөн болгон[4]. Өткөн кылымдын 20 - жылдарынын башында көчмөн чарбаларды массалык түрдө отурукташтырууга өткөрүүгө жетиштүү шарт болгон эмес. Ошондуктан, 1921–1922-жылдары жүргүзүлгөн жер - суу реформасынын натыйжасында да салыштырмалуу аз эле көчмөндөр отурукташкан.

Көчмөн жана жарым көчмөн калкты отурукташтырууну тездетүү калктын материалдык жетиштүүлүгүн жана маданий деңгээлин жогорулатуу, натуралдык жана жарым натуралдык чарбаны жоюуну камсыз кылуучу чарба реконструкциясынын темпин

тездетүү максатын да көздөгөн. Отурукташтыруу саясаты өтө татаал жана чоң масштабдуу саясат болгон, ошондуктан, ал пландуулукту жана алдын ала чарбалык, маданий - тарбиялык жана уюштуруучулук иштердин комплекстүү иш чараларын ишке ашырууну талап кылган. Мына ушуга байланыштуу Кыргызстандын көчмөн жана жарым көчмөн калкынын негизги бөлүгү отурукташкан жашоого негизинен 1931 - жылдан баштап өтө баштаган. 20 - жылдардын аягына карата 42 миң көчмөн жана жарым көчмөн чарба отурукташкан, бирок 82 миң ушундай эле чарбалар али отурукташууга өтө элек эле[4]. Ошого байланыштуу отурукташтыруу саясатын пландуу ишке ашыруу жана жетектөө үчүн 1931 - жылдын апрель айында Кыргыз АССРинин Эл Комиссарлар кеңешинин алдында Отурукташтыруу комитети түзүлгөн[5]. Комитеттин төрагасы болуп, республиканын ошол мезгилдеги өкмөт башчысы Жусуп Абдрахманов дайындалган. Ошол эле жылдын октябрь айында айыл чарба наркоматында отурукташтыруу сектору, декабрь айында райондук комитеттер түзүлгөн.

Эл Комиссарлар кеңешинин Отурукташтыруу комитетине төмөнкү милдеттер жүктөлгөн:

- көчмөндөр массасынын арасында отурукташтыруу идеясын таратуу;
- отурукташтыруу райондорун аныктоо жана аны ишке ашыруунун планын иштеп чыгуу;
- отурукташкан чарбаларды экономикалык жана маданий жактан өнүктүрүүнүн иш – чараларын иштеп чыгуу[4].

Комитет тарабынан Кыргыз АССРинин Сталин, Нарын, Атбашы, Жети- Өгүз, Кара-Кол, Алай, Кетмен-Төбө, Ноокат жана Кызыл-Кыя райондорунда 8 миң көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташтыруу планы иштелип чыккан[6]. Кийинки жылдары бул иш улантылган.

1931-1933- жылдары республика боюнча 68 миң көчмөн жана жарым көчмөн чарбаны отурукташтыруу планы каралган. 1931- жылдын май айында көчмөн чарбаларды отурукташтыруу иш-чараларына мамлекет тарабынан 370миң сом (руб.) акча бөлүнгөн. Белгилей кетчү жагдай бөлүнгөн акчанын 300миңи РСФСРдин бюджетинен бөлүнгөн. 1932- жылы массалык түрдө отурукташтыруу республиканын 12 районунда жүргүзүлгөн. Отурукташкан үй-бүлөлөргө мамлекет тарабынан бир топ жеңилдиктер берилген. Мисалы, 1933-жылдан баштап отурукташкан чарбалар эки жылга мамлекетке мал жана дан тапшыруу милдетинен бошотулган. Андан башка да көп жеңилдиктер каралган. Турак-жай, социалдык объектилер курулган. Булардын баары көчмөн элди отурукташкан чарбага өтүүгө кызыктыруу максатында жүргүзүлгөн.

Жалпысынан 1931-1937-жж. 78 миң көчмөн жана жарым көчмөн чарбалар отурукташкан. Ал эми 1918-жылдан 1937-жылга чейин 142 миң чарба, же болбосо 600 миң адам отурукташкан жашоого өткөн. Бирок, бул мезгилге карата Кыргызстандагы көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташкан жашоого өткөрүү али толук бүткөн эмес. Отурукташтыруу саясаты кийинки жылдары да улантылган жана мамлекет тарабынан бул иш чараларга атайын акча каражаты бөлүнүп турган. Мисалы, 1938-1939- жылдары 8903, 2 миң, 1940-жылы 1173, 95 миң сом (руб.) акча бөлүнгөн[7].

Мына ушул иш – чаралардын баары кыргыз элинин тагдырында абдан чоң позитивдүү роль ойногондугун белгилөөгө болот. Анткени бул саясаттын натыйжасында кыргыз эли көчмөн жашоого мүнөздүү болгон оор шарттан арылышкан. Туруктуу жашоого өтүшкөн. Бул элдин жашоо-шартын жакшырткан, социалдык абалын оңдогон, ар кандай эпидемия, оорулардын саны кыскарган. Калктын демографиялык жактан өсүшүнө өбөлгө түзүлгөн. Бул тарыхый фактыны танууга болбойт. Албетте, бул иш чараларды ишке ашырган жана жетектеген Кыргыз өкмөтү Эл Комиссарлар кеңеши жана анын структуралары болгон.

Каралып жаткан мезгилде бир партиянын диктатурасынын орногонуна карабастан Кыргыз АССРинин мамлекеттик борбордук аткаруу бийлик органы болгон Эл комиссарлар кеңеши кыргыз элинин улуттук мамлекеттүүлүгүнүн калыптанышында жана бекемделишинде, эл чарбасынын, маданиятынын өнүгүшүндө элдин аң-сезиминин өсүшүндө чоң роль ойногон.

Ал эми жер которуштуруу, ал жердин географиялык абалына көнүү, ыңгайлашуу азыркы учурда да жүрүп жатат. Алсак, өткөн эле жылы саналуу памирлик 36 кыргыз Кыргызстандын Нарын жергесине көчүп келишти. Бул чоң иш, анткени алар ата-бабаларына, боордошторуна көчүп келүүнү көкүрөгүнө куттай сактап, эңсеп, сагынып жүрүшкөн эле. Алардын замандын агымынан артта калышы- өзүнчө маселе, билим алуу, маданиятка умтулуу, жоготкон кыргыз баалуулуктарын өздөштүрүү- келечектин иши, буюрса ал күндөр да алыс эмес деп ишенебиз.

Ошентип, буга окшогон көрүнүштөр, башкача айтканда көчмөндөр турмушу бизди кубандырат. Дагы канчасы жүрөт келе албай, мүмкүнчүлүктөрү жок. Албетте, буларды саясий өнүгтөн алганда мамлекеттик деңгээлде чечүү зарыл. Кытай, Ооган, Түркия сыяктуу өлкөлөргө совет бийлигине нааразычылык билдирип, каршылык көрсөтүүнүн азабынан, орус падышачылыгынын каардуу кыргын салуусунан улам үркүп, жер которуп кетишти. Буга Алымбек, Курманжан даткалардын Абдылдабеги, Рахманкул хандын журту, түндүк жана түштүк кыргыздарынын чет жактарга үркүшү ж. б. тарыхый мисалдардан боло алат.

Бүгүнкү күндө бизди ойлондурган дагы бир көйгөй бар, ал- миграция маселеси. Азыр өкмөттүн билдирүүсү боюнча чет жакка Кыргызстандан чыгып кеткендердин саны 700 миңден ашат десе, элдин айтуусунда 1 миллиондон ашык. Элге ишенсе болот, анткени көпчүлүгү официалдуу түрдө документтерин бүтүрбөй эле өз алдынча чыгып кетишкен, демек, «Калк айтса, калп айтпайт» тура. Миграциянын башкы себеби- экономикалык - социалдык абалга байланыштуу. Кеткендердин ичинен башка мамлекеттин, көбүнчө Россия менен Казакстандын жарандыгын алышып, өз Мекенине үй- бүлөсү менен кайтпай калууда. «Барганда эмне» дешет, жумуш жок, жайгашканга үй жок, айлык- маяна аз деп каңырыгы түтөйт. Чындыгында да ошондой, алар сагынбайт бекен, «Бөтөн жерде султан болгуча, өз жеринде ултан болгусу» келишет, бирок аргасы жоктугунан башка жактарда «келгиндер» же «көчмөндөр» болуп жашап жүрүшөт да. Ырас, баргандын баары эле байып кетишпеди.

Көчмөнчүлүктүн ички миграциясы ушул тапта да жүрүп жатат. Анын себептери көп. Биринчиден, Түштүк кыргыздары акыркы жылдардагы улуттар аралык, тагыраак айтканда, 1990, 2010- жылдардагы кыргыз- өзбек кагылышууларынан, Өзбекстан менен Тажикстандын чек арасындагы жаңжалдардан кооптонгон эл түндүк жергесине көчүп кетүүгө аргасыз болушту. Экинчиден, аймактардагы экономикалык жана социалдык теңсиздиктерден улам Баткен, Лейлек, Чоң- Алай, Нарын, Ат- Башы сыяктуу алыскы райондордун жашоочулары борборго, Чүй бооруна көчүп барып отурукташууда. Булардын катарына чет элден көчүп келишкен боордошторубузду да кошсок болот.

Ушундай жагдайларды жоюунун бирден-бир жолу- алыскы жана тоолуу аймактардагы элдин жашоо- шартына көңүл буруу, өнүктүрүү экендигин азыркы Кыргыз Республикасынын Президенти Сооронбай Жээнбеков туура байкады. Ошон үчүн «2018- жыл – Аймактарды өнүктүрүү жылы» деп белгиледи, чынында, бир жыл менен эч нерсе чечилбейт, бирок кыргыздар айтмакчы «жоктон көрө жогору» эмеспи. Бул жылы жүргүзүлгөн иш чаралар аз да болсо көчмөнчүлүктү токтото турар деген ойдобуз. Ушул тапта эл оозунан жаралган эпостогу Манас баатырдын кыргыздарды Алтайдан Ала- Тоого көчүрүп келгенин «өткөн турмуш» катары баалагандар бар. Бирок ошол өткөн турмушубузда,

«Манас» эпосуубуз баштаган элдик чыгармаларыбызда «Көчмөндөр цивилизациясы» деп аталган улуу доор бар. бүгүнкү космостун жетишкен цивилизациясын акыл- эстүү, ыймандуу нукка багыттап үчүн да көчмөндөр цивилизациясынын катаал, ары татаал да асыл салттарын, достукту, ынтымактуулукту, туу туткан өчпөс касиеттерин эпикалык баалуу мурастардан үйрөнүү биз үчүн бүгүн өтө зарыл болуп жатпайбы[2].

Жыйынтыктап айтканда, көчмөндөр цивилизациясы өзүнөн-өзү жаралган эмес. Аны адилеттик, эркиндик, калыстык издеген, ажалга башын сайган улуу адамдар, кыргыздын тың чыкмалары жараткан.

Алар- дастанчылар, манасчылар, залкар күүчүлөр, зергерлер, ууз- чеберлер, көсөм жол башчылар жана башкалар. Булар барда көчмөндөр аталган кыргыздар түбөлүк жашай

берет. Муну биздин мамлекетте эки жылда бир өтүүчү «дүйнөлүк көчмөндөрдүн улуттук оюндары» сыяктуу баалуулуктарыбыз далилдеп турат.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз тилинин сөздүгү. II бөлүк Б., 2016, 74-б.
2. «Манас»- Кыргыздардын баатырдык эпосу. / Түзгөн: Б. Жакиев, - Б., 2011, 3- 12 б. б
3. Кыргыз этнографиясы боюнча сөздүк. / Түзгөн: О. К. Каратаев, С. Н. Эралиев. -Б., 2005, 256-б.
4. Дж. Джунушалиев Время созидания и трагедий ... 125-бет, 126-бет, 127- б.
5. КРБМАСы, ф. 21, оп. 5, ишкагазы 96, бб. 116-117.
6. КРБМАСы, ф. 23, оп. 1, ишкагазы 533, бб. 20-21
7. КР СД БМАСы, ф. 56, оп. 4, ишкагазы 350, б. 22

FAIRY TALES IN TEACHING ENGLISH.

**Мурзабекова Ч. К.
Сартбаева Н. Ж.**

Бул макалада англис тили сабагында кенже курактагы окуучуларга жомокторду колдонуу жана анын жолдору каралган.

Негизги создор: жомок, кенже курак, каарман, диалог, ж. б.

В статье рассматривается роль сказок при обучении английскому языку на младшем возрасте.

Ключевые слова: сказка, младший этап, герой, диалог и. д.

This article is about fairy-tales in teaching English at the junior stage.

Key words: fairy-tale, junior stage, hero, dialogue and others.

Literature plays an important role in our life. Fairy tales as a part of the children's literature could be a valuable source for teaching English as a foreign language. Fairy tales might be considered one of the possible supplementary teaching materials for English language learners. It is not only the atmosphere of mystery, thrill and wonder which makes fairy tales so unique and valuable but they can bring the whole magic world to a young reader and learner. They can open the old wisdom and knowledge of humankind which we often forget about. ¹

Fairy tales may contribute to the enrichment of a young reader's knowledge a number of ways. They teach moral and values highlighting the most universal norms and standards of language existence. In addition to that, fairy tales are a particular type of text which can be adapted to suit the child's age, whereas their composition of sentences and plot is simple and understandable.

A fairy tale is a story which involves folkloric features such as fairies, goblins, princes and princesses. The fairy tales is a sub-class of the folk tale. The oldest fairy tales were told and retold from generations before they were written down.

The early modern *fairies* do not have any single origin, representing a conflation of disparate elements of folk belief, influenced by literature and speculation. Their origins are less clear in the folklore, being variously dead, or some form of demon, or a species completely independent of humans or angels.

The fairy tale was the part of an oral tradition². Tales were narrated orally, rather than written down and they used to have sad endings instead of happy ones. The Grimms noted that the

¹Lazar 1993

²Kready, 1916; Karven, 2008

evolution of the tale was from a strongly marked, even ugly, but highly expressive form of its earlier stages, to that which possessed external beauty of mold¹.

Fairy tales are considered to be a part of folklore. Main elements of fairy tales are ²:

- Fairy tales usually begin and end with “special” words like “Once upon a time. . .”, “In a far-far away land...”, “Like days long ago...”, “There once was...”, “Long, long time ago...”, “They lived happily ever after”, “They lived for many, many years ago”

- Place and time are unknown in fairy tales. Setting is often enchanted; castles, kingdoms, far-far away lands and enchanted forests: the Grimm fairy tales have tendency to take place in the forests. The forest might be not enchanted but it contains enchantments and magical elements and, being outside normal human experience, acts as a place of transformation, for example Red Riding Hood and Hansel and Gretel.

- Princes and princesses, heroes and heroines are often included in fairy tales as well as poor farmers, youngest sons, wise old women, beggars and soldier, for example, Rapunzel, Hansel and Gretel, The Fisherman and his wife, The Frog Prince.

- The main character often wants to make life better. For example, in the fairy tale The Magic Porridge Pot poor little girl went to the forest to find some food for her and her mother. She wanted to help her mother and no longer be hungry.

- Fairy tales usually include clearly defined good characters and bad characters. Red Riding Hood and the big grey wolf are very good examples of sharp division between good and bad characters.

- Fairy tales involve magic elements. Magic may be both positive and negative. For example in magic porridge pot, when the little girl used it properly, the pot did not harm anyone, but when mother tried to use it and used it in the wrong way – the town was covered in porridge.

- The plot of fairy tales focuses on a problem or a conflict which need to be solved.

- Fairy tales usually include moral or a lesson to be learnt. They have been used to transmit life’s lessons to countless people in a number of different cultures³

Young learners see reading as an entertainment. They typically prefer stories about animals, legends, folk tales and fairy tales⁴. Fairy tales are stories that illustrate our impulse toward a greater level of consciousness. They are fun, interesting, and appeal to the imagination of virtually all readers⁵. As children read them they “enter” into fairy tales and act out together with the characters⁶. Fairy tales have a great potential to influence positively on children’s interest in books and their motivation to read.

Fairy tales have a great potential to be used as a valuable source in English lessons. Children’s stories contain uses of language that are considered typical of poetic and literary texts. Many of these devices offer opportunities for foreign language learning⁷. Fairy tales have universal values and plots which add familiarity to students. Fairy tales provide entertainment and further topics for discussion. They are fun and short, rich in terms of language yet less grammatically complex and syntactically speaking than many other forms of literature. There is a great opportunity to make fairy tales as complex and simplistic as possible depending on the class in which it is introduced. Fairy tales are also a great source of vocabulary, grammar structures and syntax. And in addition to that fairy tales are short enough, to keep students interested long enough to get to the happy end⁸.

In English lessons teachers tend to develop four skills: reading, writing, speaking and listening. These skills are often divided into two types. Receptive skills include reading and listening. Productive skills include speaking and writing⁹. It is very important to develop reading

¹Kready, 1916

²Ashliman, 2004; Hallett&Karasek, 2009; Kready 1916; Chinen, 1989

³VanGundy, 2005). According to Haase (2008

⁴Verhoeven&Snow, 2008

⁵Bagg, 1991

⁶Tiberghien 2007

⁷Cameron, 2001

⁸Bagg, 1991

⁹Harmer, 2007

skills. Much language production work grows out of texts that students hear or see. The procedure for teaching receptive skills generally starts with a lead in. Teacher could ask questions to the related topic or show a picture which illustrates story and ask students what they think according to this picture is going to happen in the text. Teacher can set up a task for example: Imagine that you are a hero. Talk about yourself as a hero or work in pairs and make a dialog between heroes.

When working with the fairy tales in the foreign language classroom, it is useful to include different interaction patterns. One of the suggestions for the pairwork activity which aims in both speaking skills and grammar practice, is “finding the difference”.

The students in pair are provided with two pictures from the fairy tale which differ in a few aspects. Their task is to figure out the differences by asking each other the simple questions. The idea of a group work activity which concentrates on an oral practice and involves fun. In fairy tales two main uses of language can be distinguished: for a narrative and for a dialogue. A narrative text concerns the series of events. A dialogue is type of language as if it is spoken by the characters.

All children are poets and fairy tales are poetic recording of the facts of life¹. Fairy tales feed children’s imagination. They use an indirect way of presenting model situations to children and therefore appeal to children’s imagination. Characters in fairy tales are either good or bad. The sharp division between good and evil help children understand the difference. And for children it is easy to pick a right side because a good character is always rewarded whereas a bad character is always punished. Moreover, children tend to identify with the good characters more easily, which awakens in them the desire to behave in the same positive way and therefore fairy tales can contribute greatly to their social education².

Lesson Plan

Date:

Theme: Cinderella

Teacher:

Form: 5

Time: 45 minute

The objective of the lesson

By the end of the lesson pupils should be able to:

- know about fairy tale Cinderella;
- develop their language skills;
- educate pupils with advantages of Cinderella;

The outline of the lesson

Org. moment

Time:

Greeting:

Warming up:

1. class work- to get the gold with answering the questions

Pre activity: 7min

1. class work- new words from the text Cinderella with transcription

Activity: Teacher’s presentation. The video of Cinderella

Post activity:

1. individual work- to write own opinion in cards
2. class work- discussion over the video
3. group work- role play

Homework: to write own fairy tale

Evaluation:

The development of the lesson.

Greeting

-Good morning?

¹Kready, 1916

²Harmer, 2007; Hanlon 1999; Kready, 1916

-How are you?

-How is your mood?

Warming up

1. class work- to get the gold with answering the questions

Do you like a gold. If you want to get a gold, you should answer the following questions.

There are a lot of questions in the way of gold. If you can answer the question you can continue your way.

1. Feed me and I live yet, give me a drink and I die.

What am I ?

2. What is the king of sport ?

3. Take of my skin- I won't cry, but you will, what am I ?

4. I look at you, you look at me I raise my right, you raise your left. What is this object ?

Pre-activity

1. Class work- new words with transcription.

Forest-токой

Step-mother- огой эне

Pumpkin-ашкабак

Activity

1. class work- teacher' presentation

Look at the board all of you. Now I will show you a video of Cinderella with subtitle.

Post activity

1. Individual work-to write own opinion in cards. I will distribute cards, and you should write it what have you understood from the video. What about this video?

2. Class work- discussion over the video. How do you think, was it interesting for you? Did you like the fairy tale? Which character did you like most than other?

3. Group work- role play. You should divide into two groups. And you will show us a role play after the question " what will you do if you were Cinderella".

Homework

You should write your own fairy tale at home.

Evaluation : "5", "4", "3".

References

1. Thompson, Stith. Funk &Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology & Legend, 1972 s. v. "Fairy Tale"

2. Gray, Richard. "Fairy tales have ancient origin". The Telegraph 5 September 2009.

3. Stith Thompson, The Folktale, 1977 (Thompson: 8).

4. Heidi Anne Heiner, "What Is a Fairy Tale?"

5. "Psychoanalysis and Fairy-Tales". Freudfile. org. Retrieved 2013-03-13.

6. Zipes, The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm, pp. xi-xii

ЭЛДИК ОЮНДАР-КӨЧМӨН КАЛКТЫН ТАРБИЯ МЕКТЕБИ

ОсековаТ. К - ОГПИ

Макалада элдик оюндар, алардын түрлөрү менен тааныштырылат жана бала тарбиялоодо, жаштарга атуулдук тарбия берүүдө элдик оюндардын орду жогору эендиги баса белгиленет.

Статья знаомит с видами национальных игр кочевников, также в ней особо подчеркивается роль народных игр в патриотическом воспитании молодежи.

In this article nomadic games, their types with getting aguainted and bringing up the children, youth gioing the civic edication national games place high specialy noteced

Ачкыч сөздөр: оюн, маданият, кыраакы, көчмөндөр, элдик тарбия, ат оюну, шамдагай, тапкыч, эр жүрөк, атуул.

Ключевые слова: игра, культура, бдительный, кочевники, народное воспитание, конные игры, ловкий, находчивый, отважный, гражданин

Key words: game, culture, watchful, nomads, people's bringing up, horse-games, quick, discoverer, brave, citizen

Кыргыз эли жашоо тарыхында татаал жолдорду басып өтүп, эли -жерин, малжанын, ал тургай коңшулаш тектеш тилдүү калктарды да сандаган жоодон, табигаттын катал кырсыктарынан коргоп келген. Ошону менен катар өз биримдигин үрп-адатын, салтын, кылымдар бою түзүлгөн маданиятын көөнөртпөй сактаган. Не бир ажайып ыр күүлөр, элдик кол өнөрчүлүктүн түмөн түрү, макал- лакаптар, жомоктор, залкар эпостор ал гана эмес элдик оюндарга чейин тилден дилге өткөрө аздектелип, эс–акылдын кудурети менен ушул күнгө жетти.

Ааламдашуунун шарттарында илим жана технологиянын жетишкендиктери менен кошо кайталангыс маданияттардын, үрп-адат, салттардын жоголуу коркунучу жаралып турган мезгилде ата-бабаларыбыздын мурасын сактоого жана кеңири жайылтууга багытталган кадам - бул «Көчмөндөр оюну» болду. 2014- жылы өткөн биринчи «Көчмөндөр оюнуна» дүйнөнүн 19 өлкөсүнөн өкүлдөр келишсе, 2016-жылы 4-сентябрда өткөн «Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарына» дүйнөнүн 62 өлкөсүнөн өкүлдөр келишинен эле булл оюндар кыргыз элинин тарыхын, маданиятын, табиятын дүйнөгөд аңазалап, биримдик менен ынтымагыбыздын бекемделип жаткандыгынын далили болуп эсептелет. Мындай иш-чаралар жер жүзүндөгү бардык көчмөн элдердин өз ара түшүнүшүүсүнө түрткү берип, кызматташуусун арттырды. Көчмөндөр оюндары кулачын кенен жайып, дүйнө эли кызыгып көргөн, төгөрөктүн төрт бурчунан келген спортсмендер катышкан, глобалдык масштабдагы уникалдуу иш-чара катары белгилүү болду. [4]

Көчмөндөр оюндарын өткөрүү менен ата-бабаларыбыздын баскан жолун даңазалап таазим этебиз. Көчмөндөрдүн рухун жүрөк түпкүрүнө сактоо менен урпактарга өткөрүп , муундардын байланышын улап, өткөнүбүзгө сыймыктанып, келечекке үмүт артабыз.

Кыргыз эли көчмөн өмүр сүрүп, сабатсыз болгонуна карабай калың калктын башынан өткөргөн өмүрүнүн элесин унутулгус кылып, келечек урпактарга белек катары сактап келишкен. Маданияттын башаты, адамбаласынын канаты болгон атк аминип, ат жалында эркин ойноп, көчүп-конуп жүрүүгө шай жаралган жоокер элдин кулк-мүнөзүнө, улуттук өзгөчөлүктөрүнө жараша сандаган кыймылдуу оюндарды ойлоп табышкан. Элдик оюндарда элдин ой–тилеги, үмүт- мүдөөсү, кубанычы, өкүнүчү, эрдиги, адилеттик жана теңсиздик үчүн болгон күрөшү, эркиндик менен теңдикке болгон умтулуусу камтылган. [5: 154-б]

Элдик оюндар элдин түбөлүктүү жашоосун улантуу менен бирге элдик маданияттын, дөөлөттүн ажырагыс бөлүгүнө айланган. Элдик оюндар – элдик тарбиянын ажырагыс бөлүгү. Баланы тарбиялоодо элдик оюндарды балдарга үйрөтүү, ойнотуу, ойноо шартын түшүндүрүү ата-энелердин да атуулдук милдети, ошондуктан ар бир ата-эне балдарына татыктуу тарбия берүүдө муну эске алуусу зарыл. Элдик оюндар көңүл ачууда, маданияттуу эс алууда, денени чыңдоодо эле чоң мааниге ээ болбостон, балдардын руханий дүйнөсүн калыптандырууда аларга патриоттук тарбия берүүнүн, улуттук маданияттарды жакындаштыруунун жана өз ара байланыштыруунун маанилүү каражаты болуп эсептелет.

Оюн бул- адамдардын ишмердүүлүгүнүн бир түрү. Оюн аркылуу бала айлана-чөйрөнү тез таанып билүүсүнө шарт түзүлөт. Ошондой эле окучуулардын мектепте алган билимдерин бышыктоодо жана илимге , эмгекке кызыгуусун арттырууда чоң роль ойнойт. Анткени окуу процессинде өздөштүрүүгө кыйын болгон нерсени оюн учурунда оной эле өздөштүрүп алууга болот. Оюндарды ойноо менен балдар практикалык ишмердүүлүккө көнүгүшүп, ден соолуктарын чындашып, өз ара аракет жасоого үйрөнүшөт. Ошондой эле оюн аркылуу моралдык жана эстетикалык рахат алышат. Элдик оюндар тарбия берүүнүн комплекстүү каражаттарынын бири болуп саналат.

Изилдөөчүлөрдүн байкоолоруна караганда кыргыздардын жакшы көрүп, балаган оюндарынын ичинен күчтүү жана шамдагайлыкты сыноочуо юндар биринчи орунда турат. Элдик оюндарды мүнөзүнө карай төмөндөгүдөй топторго бөлүштүрүүгө болот:

1. **Кыймылдуу оюндар:** селкинчек, ак чөлмөк, шакек салмай, жоолук таштамай, жашынмак, оромпой, дүмпүлдөк, аркан тартыш, күрөш, чүкө атмай, ордо, ак терек- көк терек, эшек секиртмей, элден –элден эл чабар ж. б

2. **Акыл оюндары:** тогуз коргоол, алты коргоол, чатыраташ, чатыраш –киште, нар төө, катар, уюм тууду, бөрү таш, топ таш ж. б

3. **Ат оюндары:** ат секиртмей, көк бөрү, ат жарыш, кунан чабыш, улак тартыш, эр эңиш, эр сайыш, жамбы атыш, кыз куумай, тыйын эңмей, жорго салыш

Элдик оюндардын булл түрлөрү биринчиден элибиздин бийик маданиятын даңазаласа, экинчиден балдарга тарбия берүүдө тийгизген таасири жогору. Элдик оюндардын кайсы түрүн үйрөнүүгө аракеттенсек ошонун баарын «Манас» эпосунан табабыз.

Ордо – кыргыз эли ордо оюнун тээ байыркыдан эле уруу- уруу жаайыл – айыл болуп ойноп келишкен. Кыргыз элинин ордо оюну алгач «Манас» эпосунда ойнолгондугу кеңири белгилүү:

«Ажыбай, Кыргыз чалдары,

Ордого башчы коюшкан.

Бир туугандай болушкан.

Ажыбай жагы оодарыш,

Чүкөнү алды, ханды алды

Кыргыз чал жагы кур калды»- деп айтылат.

Ордо ойнолуучу жер күн мурунтан шыпырылып, кары күрөлүп, айлана-чөйрөсү тазаланат. Ордо ойнолуучу жерге какырбайт, түкүрбөйт, адепсиз ойлор айтылбайт, улуу- кичүүнү сыйлоо даана байкалат. Ордо ойноп жаткан ар бир адам өзүнүн адептүүлүгүн көрсөтүүгө аракеттенет. Ордо оюну аркылуу жаштарды күчтүү, эрктүү, шамдагай, ошондой эле эрдик көрсөтүү мүнөздөргө тарбиялайбыз. Мына ушундай тарбиянын жактарын терең түшүнгөн адамга ордону кыргыз элинин «Асман алдындагы мектеби» десек жаңылыштык болбос эле. [6; 143-б]

Аркан тартышуу - аш той, келин алуу, бала отургузуу, чоң шеринелерде ойнотулуп, балдарды ден соолугу чын, ар кандай нерселерге туруштук бере алууга тарбиялайт. Бардык эле нерсени бирдей деңгээлде өздөштүрө албаган баланы оюн аркылуу делебесин козгоп, ар кандай шартка ылайыкташууга өбөлгө түздүргөн оюн болуп эсептелет.

Шакек жашырмай-оюнун ойнотуу менен балдардын сезгичтик, билгичтик, тапкычтыгын арттырып, ачык көңүл, шайыр - шатман болуп, жамаат арасында өзүн алып жүрүүгө багыт беребиз.

Селкинчек- келин - кыздар жигиттер аралаш ойнойт. Мында экиге бөлүнбөй эле, оюн- шоок үчүн айылдын чет жагына селкинчек салып коюп, күн-түн дебей бош боло калганда айдын жарыгында, күндүн ачыгында селкинчек тебишет. Селкинчек тепкендер көккө бир чыгып, жерге бир түшкөнсүп ойку-кайкы болуп, тизелерин бүгүп, өздөрүдө күүлөнүшөт. Селкинчекте күч тарбияланат, тең салмактуулук сакталат, чечкиндүүлүккө, тартипти сактоого үйрөтөт. [2]

Жашынмак-жаш балдардын, кыздардын оюну. Экиге бөлүнүп ойнолот. Жашынбаган тарап эки жакты карабай турат, ал эми жашырынуучулар эң бир байкоосуз жерлерди ойлонуп таап жашынышат. Мисалы, үйдүн ичине, тактанын алдына, жүктүн бурчуна, жыйган отундун, чөптүн арасына ж. б. Кылдап жашынып таптырбай койгону кыйын, таап алганы кыраакы болот. Бул оюн аркылуу балдарды сезгичтикке, кыраакылыкка, эс- акылдуу болууга тарбиялайбыз.

Күрөш- кыргыздын байыртан берки сүйүктүү оюну. Бардык диний, чарбалык, турмуштук майрамдарда күрөш уюштурулат. Кыргыз күрөшү -элдин турмуш- тиричилигин шарттарына толук жооп берген күрөш өзүнүн көп кырдуулугуна карабай анын ыкмалары атаандаштардын бири-бирине гумандуу мамиле жасоосуна байланышкан. Күрөштө күчтүүсү

эле эмес, шамдагай, тапкыч, ыкмаларды билгени жеңип чыккан. Демек, күрөш кара күчтөн сырткары шамдагай болууну, күрөшүү ыкмаларын билүүнү талап кылат.

Тогуз коргоол-акыл оюну. Бул оюн коллективдин пайдасы үчүн өзүн-өзү чектөө жана курмандыкка баруу жөнүндөгү түшүнүктү берет. Анткени окутуу жана тарбиялоо процессинде уюмдашып иштеген коллектив гана ийгиликке жете алат. Оюн баланын ар тараптан гармониялык жактан өнүгүүсүнө мүнкүнчүлүк берет, чыгармачылык көндүмдөрүн өркүндөтөт, ой-жүгүртүүлөрүн, эс-тутумун өнүктүрөт. [9; 25-б]

Улуттук ат оюндары жаштарды күчтүү болууга шамдагайлыкка, ыкчамдыкка, чыдамдуулукка даярдайт. Ошондой эле улуттук оюндар жаштарды турмушка, практикалык эмгектерге даярдоонун жана аскердик атуулдук тарбиянын мектеби болуп эсептелет.

Улак тартыш (көк бөрү)- бүгүнкү күндө майрамдык мааракелерде, аш-тойлордо кеңири кулач жайды. Чоң байге коюлуп, жер - жерлерден улакчылар келишип, оюн жогорку деңгээлде өтүүдө. Бул оюн аркылуу аймактан келгендер таанышып, жакындашып, элибиздин улуттук маданиятын көкөлөтсө, экинчи жагынан күчтүүлүк, ыктуулук, шамдагайлык жана кайраттуулук сапаттар калыптанып, жаштарды эр жүрөк, патриот балууга үндөйт.

Эр эңиш- кыргыз элинин арасына кеңири таралып, азыр да маанисин жогото элек улуттук оюндун бир түрү. Эр эңишке бирдей жаштагы кишилер түшөт, оюндун эрежеси боюнча аттын үстүнөн кармашып, оодара тартып жерге түшүрүү менен жеңишке жетишет. Бул оюн аркылуу күчтүү, шамдагай болуп, ден соолукту чындоого өбөлгө түзүлөт.

Кыз куумай-башка элдерден айрмаланып кыргыз кыздары ат оюндарына шыктуу келет. Буга жер жарган кошун арасында ат үстүндө көзгө илешпей аркырап учуп, тулпарчан жигитке жеткирбей, намыс алышы күбө. Оюндун шарты боюнча кыз тандаган атын минип, андан артканы гана жигитке тийген, атты чапкан кыз көзгө илешпей кетсе, намыстуу жигит артынан кууп жетип, кызды бетинен өөпкөн, жетпей калса кыз атынын башын буруп, камчы менен жигитти кубалап сабаган. Демек, кыз дебей, жигит дебей ат шамалдай учуп, кыргыз элинин эр жүрөк чыдамкай, шамдагай калк экенин башкаларга таанытышат. [5; 154-б]

Ат оюндарына жигиттер гана эмес, кыргыздын кыз-келиндери да катышып, өз күчтөрүн сынашкан. Эгерде азыр да «эр оодарыш», «улак тартыш» сыяктуу жана башка улуттук оюндар мектептерде балдарга үйрөтүлсө, кыздар да артта калбастан үйрөнүшөрү айдан ачык. Азыркы учурда уландар менен кыздар спорттун бул түрүнө карата аз кызыгышат. Себеби республикабызда спорттун бул түрлөрүнө көп көңүл буруп, колдоого алынбай айыл - кыштактарда, райондордо, ал гана эмес ипподромдордо ат үстүндөгү улуттук оюндар, мелдештер дайыма өткөрүлбөй, бул оюндар үчүн атайын машыгуулар болбой, болсо да тар чөйрөнү камтыганы менен чектелүүдө. Натыйжада, айыл мектептеринде тарбияланып, тоодо өскөн азоо минип, ат жалында ойногон кыргыздын улан –кыздары шаарга келип окушканда, ат эмес, ипподром кайда экенине да кызыгышпай жатышат. Азыркы кыз келиндер гана эмес, кыргыз жигиттеринин көпчүлүгү бул оюндарга жөндөмсүз болуп жаткандыгы кээде боло калуучу аш –тойлордо, майрамдык маарекелерде «улак тартыш», «эр оодарыш» оюндарына улгайып калган кишилер катышып, ал эми жаштар «күйөрмөн» болуп турушканы далил болот. Демек, бул азыркы кыргыз жаштары бара-бара улуттук оюндарга кызыкчылыктарын жоготуп бара жаткандыгына жандуу күбө.

Иштин ушул жагын эске алып, ат спортуна байланыштуу кыргыздын улуттук ат оюндары боюнча мектептерде спорттук кружокторду уюштурууга неге болбосун. Мындай болгон учурда балдардын көңүлдүү эс алуусун камсыз кылып, шамдагай жүрүүнү үйрөтүү менен бирге, улуттук оюндарды эл арасына жайылтууну кеңири үгүттөсөк болот. Элдик оюндардын жөнөкөй түрлөрүн тандап алып, сабакта да колдонуу балдар үчүн жеңил болот. Татаалдашкан теманы да оюн аркылуу кызыктуу өтө турган болсо, сабак да бири-бирине окшошпой улам кызыктуу болмок. Биз оюн аркылуу балдардын жан дүйнөсүн келечекке карай гана багыттабастан, алардын жолунда жолуккан тоскоолдуктарга чыдамкай мамиле кылып, ат чабышып, ат жалында эркин ойноосуна дайыма билими менен күч сынашып, алдыга озуусуна, көздөгөн максатына жетүүсүнө, жоро-жолдошторунун ишенимине ээ

болуусуна, жакшы жөрөлгөлөрдү жаратсак бул алардын келечегине кенен жол салуу болуп саналат. [6; 150-6]

Эгерде спорттун бул түрүнө чын дилибиз менен баа берип, мектеп окуучуларын тартсак, анда алардын ден соолуктары чың болуп өсүп, келечекте улуттук спорттун бул түрүн андан ары карай улантуучулардан болуп калышаар эле. Экинчиден, мындай жаштардын арасында келечекте спорттун башка категориялары боюнча дасыккан гимнастиктерди, балбандарды, боксер, жеңил атлетиктерди ж. б даярдоого ыңгайлуу шарт түзүлгөн болоор эле. Үчүнчүдөн, дүйнөлүк масштабда чоң мааниге болгон «Көчмөндөр оюндары» сыяктуу иш-чараларда өлкөбүздүн желегин желбиретүүчүлөрдүн саны арбымак.

Кыргыз элине ар тараптан өнүккөн эрктүү, эл жерин сүйгөн, эли үчүн жанын аябаган, шамдагай, чыдамкай жана намыскөй балдарды элдик оюндар аркылуу гана делебесин козгоп, эл керегине жараган атуулдарды тарбиялап чыгаруу бүгүнкү күндө негизги милдеттердин бири экендигин түшүнүүбүз абзел. Чындыгында, улуттук оюндар жаштарды дене тарбия жактан даярдоодо чоң өбөлгө болуу менен бирге келечекте аларды аскердик атуулдук жактан тарбиялоого жол ачат.

Адабияттар:

1. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы Б.: 1996-ж
2. Анаркулов Х. Н. Кыргыз эл оюндары Фрунзе- 1981
3. Апыш Б. Тарбия жараяны Б.: 2008-ж
4. Кыргыз туусу №70 6-сентябрь 2016-ж
5. Максutow Т. Мырсабеков А. Улуттук педагогиканын негиздери Ош 1996-ж
6. Максutow Т., Байымбетов М. «Манас» эпосу элдик тарбиянын кенчи Б.: 1999-ж
7. Саралаев М. Кыргыздын улуттук спортунун түрлөрү Ош 1993-ж
8. Сейдалиев К. Элдик педагогиканын булактары Ош 1998-ж
9. Токторбаев С. Манас ата акыл оюндары Ош 2001-ж

ИДЕИ Ч. АЙТМАТОВА ОБ ОСОБОМ ВНИМАНИИ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Назаракунов Ө. Ү. ОГПИ

В данной статье рассматриваются идеи Ч. Айтматова об особом внимании в процессе формирования подросткового поколения. Статья посвящена творчеству Чингиза Айтматова в контексте евразийской культуры. Рассмотрены основные вехи в творчестве знаменитого писателя и его роль в современном евразийском пространстве. Сделан акцент на философское осмысление творчества Ч. Айтматова в рамках духовно-нравственных традиций и национальных обычаев тюркских народов, оказавших особое влияние на весь евразийский этнос.

This article deals with the ideas of Aitmatov about particular attention in the process of forming teenager generation. The article is devoted to Chingiz Aitmatov's oeuvre in the context of the Euroasian culture. The milestones of the well-known writer's oeuvre and his role in modern Euroasian space are considered. Emphasized is the philosophical interpretation of Chingiz Aitmatov's oeuvre within the framework of spiritual and moral traditions and national customs of the Turkic people which have had a special impact on all Euroasian ethnoses.

Ключевые слова: Исключительное богатство, мнение, молодёжь, взрослое поколение, духовный мир, Белый пароход, развития, культура.

Key words: Exceptional richness, opinion, youth, adult generation, spiritual world, the White ship, development, culture.

Исключительное богатство идей Ч.Айтматова об объективной необходимости всестороннего формирования личности охватывает и проблему соответствующей работы с

подростающим поколением, которое и дальше будет предвирать в жизнь сложившиеся надежды и чаяния, развивать культуру своего народа, обогащать духовный мир и совершенствовать физические возможности. Сразу отметим, что такие особо направленные идеи весьма разнотипны, но среди них особо значимыми в научно-методическом плане следует считать следующие.

1. Сложившееся общенародное мнение говорит о том, что Ч. Айтматов не является "детским писателем". Вместе с тем многие его произведения, не посвященные специально детям, читаются и изучаются молодежью или служат предметом их обсуждения. Притягательная сила таких произведений связана с желанием сегодняшних мальчишек и девочек быть здоровыми, крепкими, физически закаленными, и в этом проявляется их объективная потребность. Тем более, что данная потребность постоянно напоминает самой повседневной жизнью, требуется испытания нашего сложного бытия.

2. Наше подрастающее поколение взрослеет и получает, быть может, в несколько ускоренных темпах, необходимость взять на свои плечи труд и избавить взрослое поколение. Это заставляет не только использовать все многообразие физических возможностей, но и брать ответственность за общее состояние дел, видеть общие трудности и заботы окружающих, всего народа, реально проявлять гуманизм к людям, патриотизм в отношении к родному краю и всей стране. Иначе говоря, ситуация выдвигает проблему единства духовного и физического формирования человека, чрезвычайно актуальных, ежедневных и незабываемых. Так указанное единство становится реальным фактом воспитательного процесса.

3. Чтобы закрепить указанный факт, Ч. Айтматов использует не только само художественное творчество, но и другие возможности. "Антология педагогической мысли Кыргызской ССР" [1] начинается с его обращения к читателям, в котором подчеркивается, что "использование положительных сильных идей народной педагогики в учебно-воспитательном процессе в настоящее время неотложная задача учителя". Эту мысль Ч. Айтматов высказывает в полном соответствии с мнением выдающегося представителя нашей науки академика РАО Г. Н. Волкова "лучшие представители народа идут в педагогику. Сама жизнь побуждает их к этому. Талантливые писатели, откликаясь на требования жизни, все более остро пишут о проблемах воспитания. Участие непрофессиональных воспитателей вместе со всем народом в создании педагогической культуры в высшей степени плодотворно. Для них деятельность по воспитанию подрастающего поколения - общественная потребность - это свидетельство их кровной заинтересованности в делах страны и мира, народа и человечества" [2, 324]. Писатель в доступной художественной форме помогает широкой педагогической общественности и родителям познать духовный мир детей и те движущие силы, которые способствуют всестороннему формированию у них необходимых моральных и физических качеств

4. Общее внимание к делу формирования ранней личности в работе с подрастающим поколением, предполагает безусловное соблюдение высоких требований и особого педагогического такта. Надо находить соответствующий подход к воспитуемым, их реальным усилиям, стараниям, учитывая при этом и отвлечение их порою от занятий в школе, а также содержание сказаний об эпических богатырях, о непобедимом воине Манасе, о героях повести Ч. Айтматова "Ранние журавли"[3].

5. Разностороннее воспитание подрастающего поколения побуждает к широкому и вдумчивому применению опыта старших поколений. Ч. Айтматов с большой любовью и благодарностью вспоминает, например, свою бабушку по отцу Айымкан Сатин кызы и ее дочь, свою тетку, Карагыз Айтматову, которые были его наставниками. Видимо, это не случайно. Несмотря на большую занятость кыргызских женщин домашними делами, они всегда были особо чуткими, внимательными, рассудительными в отношениях с детьми, помогали понимать, ценить и строить свою жизнь и для себя, и для семьи, и для окружающих. Этический фундамент старших был по-своему прост и естественен: "В детстве, - как отмечает Ч. Айтматов, - закладываются подлинные знания родной речи,

именно тогда возникают ощущения причастности своей к окружающим людям, к окружающей природе, к определенной культуре "[4].

6. Многостороннее и многофакторное формирование подрастающего поколения нередко открывает его яркие и неожиданные стороны. Взрослым это может казаться необычным, нестандартным. По мнению писателя, так происходит, например, в следующих случаях: при участии детей в той или иной народной подвижной игре ("Белый пароход"), при выполнении возложенных заданий ("Ранние журавли"), ("Верблюжий глаз"), где проявляется такое воображение, такой полет игровой фантазии, которые по впечатлениям взрослых не соответствуют обычным понятиям и интересам.

7. Кроме общих научно-методических положений, отмеченных выше, Ч. Айтматов в тех или иных формах излагает и более узкие по своему смыслу положения, согласующиеся с особенностями конкретных детских возрастов. Первые месяцы жизни ("Лицом к лицу"), Самат 10 месяцев ("Тополек мой в красной косынке"), дошкольник, сын Бостона – Кенжеш, 2 года ("Плаха"), дети Абуталипа и Зарипы – Даул, 5 лет, Эрмек, 3 года ("И дольше века длится день"), младший школьный возраст, мальчик 7 лет ("Белый пароход"), Алтынай 10-11 лет ("Первый учитель"), Киrisk 11 лет ("Пегий пес, бегущий краем моря"), внук Толгонай – Жаныболот, 12 лет ("Материнское поле") и др.

8. Учет особенностей возраста, его морально-психологических и физических возможностей должно строиться на понимании индивидуальных сил и способностей детей и подростков. В этой связи Ч. Айтматов отмечает их склонности и интересы, творческие задатки, отношение к былинным эпическим героям.

9. Перечисленные положения и рекомендации прозорливо увязываются с необходимостью преодолеть одну из укоренившихся болевых точек теоретического и практического решения общей проблемы всестороннего формирования личности-профессиональным управлением психическими возможностями воспитуемых. Это касается и чувственного и абстрактно-логического мышления, и волевых свойств и качеств, и эмоциональной сферы, и чувственных проявлений, и моральных установок, и эстетической ориентации и т. д. Соответствующие указания пронизывают многие произведения Ч. Айтматова: "Белый пароход", "Верблюжий глаз", "Первый учитель", "Джамиля", "Плаха", и другие произведения.

10. Во главе всех усилий в деле обеспечения глубокого внутреннего единства духовного и физического формирования лежит личность воспитателя, его житейская мудрость и профессионально-педагогическое мастерство. Именно на него ложится величайшая ответственность формировать знающих, думающих, переживающих, страдающих, упорных, выносливых и сильных людей, готовых проявить все свои возможности в самых разных житейских и трудовых условиях. Эта закономерность пронизывает все многогранное творчество Ч. Айтматова.

В порядке обобщения материалов данной главы нашей работы, считаем, необходимым подчеркнуть главное: идеи всестороннего формирования личности являются глубокой объективной потребностью Ч. Айтматова. В этом плане единство духовного и физического ее совершенствования – существенная, во многом определяющая, часть названной проблемы.

Убедительным основанием данного положения служат, во-первых, характерные черты образовательно-воспитательной работы, сложившейся в теории и практике педагогической науки, во-вторых, фактическое единство науки и опыта функционирования Кыргызской народной системы разностороннего воспитания, в-третьих, понимание физического воспитания как одной из важнейших частей всестороннего развития личности, в-четвертых, утвердившееся особое внимание к процессу формирования подрастающего поколения. Все это имеет не только методологическое и общетеоретическое, но и методическое значение. Один из величайших мыслителей XX века Лев Николаевич Гумилев писал: «Если Россия будет спасена, то только через евразийство» [10]. И важнейшим звеном этого спасения является творчество Чингиза Айтматова, своими литературными

произведениями объединившего все народы постсоветского пространства, потому что каждый из этих народов считает его своим, понятным и близким, разговаривающим с ним на одном языке в едином социокультурном пространстве.

Литература.

1. Айтматов Ч. Т. Сыпайчы. В книге: Айтматов Ч. Ранние Журавли. Повести и рассказы. -фрунзе: Мектеп, 1984. -С. 485; 494.
2. Антология педагогической мысли Киргизской ССР. -М.: Педагогика, 1988. С366.

3. Волков Г. Н. Созвездия земли: Сборник. – Чебоксары: чувашское книжное издательство, 1976. С. 307; 308; 324.

4. Акматалиев А. А. Избранное собрание сочинений. Т. 1. - Бишкек: Шам, 1997. - С. 253; 263.

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ПРОИЗВЕДЕНИИ Ч. АЙТМАТОВА НА МАТЕРИАЛЕ КЫРГЫЗСКОГО, РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Назаракунов Ө. Ү. ОГПИ

В данной статье анализируются переводы фразеологических единиц с кыргызского языка на английский, отобранных из повести Ч. Айтматова «Гулсарат». При этом русские переводы фразеологических единиц выполняют роль корреляции.

The given article analyzes translation of some phraseological units from the Kyrgyz language into English through the Russian language. Examples have been selected from the literary work of Ch. Aitmatov “Gulsarat”.

Ключевые слова: Фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания, фразеологические выражения.

Key words: phraseological fusion, phraseological unity, phraseological combinations, phraseological expressions.

Фразеологизмы - это более красочная сторона любого языка. Фразеологизмы отличаются своим эмоциональным окрасом. В них находят мысли и культура. Однако, нельзя забывать, что главная цель фразеологизмов это все же передача информации. Оба этих аспекта являются причиной того, что переводом фразеологических единиц занимаются лучшие лингвисты мира. Данное направление лингвистики представляет особую важность в науке перевода. Быть писателем - это творчество, а творчество всегда основано на эмоциях, фразеологизмы помогают автору выразить желаемые эмоции на бумаге, без них автор не способен написать, а переводчик перевести ни одно художественное произведение. Толковый словарь Ушакова определяет фразеологию, как «Совокупность устойчивых оборотов речи и выражений, свойственных данному языку» [4].

Фразеология (от греч. выражение и учение) - раздел теоретической лингвистики, изучающий устоявшиеся в речи обороты и выражения, так называемые фразеологические единицы [2]. Мнения лингвистов о способах правильного перевода художественных текстов с языка оригинала расходятся. Одни считают, что фразеологизм, использованный автором, необходимо выражать иначе при переводе (как это делал А. Пушкин). Вторые придерживаются мнения о том, что порой нужно отдалиться от выражения для того, чтобы быть более точным, другими словами сохранить смысл, хотя это, возможно, и приведет к отличиям от оригинала (как это делал Н. Гоголь). Третьи утверждают, что не нужно переводить конкретные выражения, слова или даже сам смысл выражения. Главная цель - передать чувства, впечатления, задуманные автором (А. Толстой). Последняя группа призывает переводить путем передачи эмоций, например позитивных - смехом, улыбкой и т. д. (К. Чуковский).

Фразеология не так давно стала считаться независимой лингвистической дисциплиной. Вследствие чего до сих пор не существует единого мнения о вопросах ее изучения. Мнения лингвистов расходятся о способах изучения фразеологии. Даже в наше время методы изучения данной дисциплины проработаны не в достаточной мере. У ученых-лингвистов не существует общепринятого термина - фразеологизм. Соответственно не представляется возможным прийти к единству взглядов на классификацию, т. е. какие единицы должны входить в состав фразеологизмов, а какие нет. Теперь рассмотрим разные мнения: некоторые лингвисты (Л. Смит, В. Жуков, В. Телия, Н. Шанский и др.) считают, что

нельзя исключать из состава фразеологии любые устойчивые сочетания. Следующие (Н. Амосова, А. Бабкин, А. Смирницкий и др.) - полагают, что к составу фразеологии можно относить только некоторые группы устойчивых выражений. Так, например, множество исследователей (в том числе и В. Виноградов) не относят, из-за их семантической и синтаксической структуры, такие устойчивые сочетания, как пословицы и поговорки. По их мнению, они имеют слишком много отличий от других фразеологизмов. В. Виноградов утверждал: «Пословицы и поговорки имеют структуру предложения и не являются семантическими эквивалентами слов» [3].

Выдающийся писатель кыргызского народа Ч. Айтматов в своих произведениях широко использует фразеологическое богатство кыргызского языка. Приемы использования фразеологических единиц с позиций автора, предназначенных для создания речевых портретов персонажей, делает воспроизведение повестей, романов Ч. Айтматова на тот или иной язык сложной задачей. Разработка проблемы перевода фразеологической единицы на материале (кыргызского, русского и английского языков) может представлять ценнейший научно-исследовательский материал для более глубокого проникновения в специфику перевода с разноструктурных языков, которая определяется не только степенью не близко родственности исходного и переводимого языков, но и характером тесного контактирования различных культур.

Относительные эквиваленты отличаются от полных по некоторым признакам: различием лексического состава, несоответствием семантики отдельных компонентов, сочетаемости, а также незначительным расхождением компонентов. Наряду с выше указанными признаками ученые выделяют индивидуальные способы перевода фразеологических единиц методом калькирования и перевода с помощью аналогии. Для достижения максимально адекватного перевода необходимо использование эквивалента абсолютно полностью совпадающего по семантике, эмоционально экспрессивной насыщенности внутренней формы, грамматической структуре. Фразеологические единицы - это лучший способ передачи фразеологической единицы с одного языка на другой.

1. Камактан боштондукка чыккансып, абдан энтиге дем алгандан башы айлансып, көнүлү карангылай түштү (Гулсарат. Кыргызстан. Ф. 1978, 396).

Голова закружилась от притока воздуха в легкие (Повести и рассказы. Кырг. Ф., 1985, 511). His head swam with flow of air into his lungs (Raduga publishers, Moscow, -1983, 86). При переводе көнүлү карангылай түштү - өзүн начар сезүү.

Понятие фразеологических эквивалентов: кыргызские фразеологические единицы, соответствующие русским и английским оборотам по смыслу, экспрессивности, образности, отличаются незначительно изменением компонентов.

2. Чоң сайдын таманынан тиги кырга чыккычакты ит апкан өр [-С. 3] (Гулсарат, Ч. Айтматов, III том, Бишкек, 2014).

Дорога взбиралась на плато томительно долго. (Ч. Айтматов том II Москва 1998) стр 6

The road winding up to the plateau was tediously long (Chingiz Aitmatov, -Tales of the Mountains and steppes. Progress publishers, Moscow, -1977, -P. 125, Gyulsary)

При переводе -ит апкан өр - абдан алыс. Фразеологизмы в трех языках означают очень далеко. Из переведенных примеров видно, что эти фразеологизмы совпадают по смыслу.

3. Анан өпкөсү ачышып, аптыга дем алып, этекте жылжып келаткан арабаны күтүп турар эле.

От быстрый ходьбы сердце бешено колотилось и колело в груди. Там, хватая ртом воздух, ждал ползущую внизу колымагу [-С. 6].

Then breathing hard, he would wait for the lumbering wagon crawling along down below. (P. 125) Кыргызский фразеологизм - өпкөсү ачышуу - энтигип, кыйналып дем алуу. Сердце бешено колотилось и колело в груди. Breathing hard - трудно дышать. Фразеологические эквиваленты равны по смыслу. Довольно широкое применение имеют относительные эквиваленты. Относительные эквиваленты в языке перевода допускают некоторые

расхождения с нахождением фразеологической единицы в лексическом составе и ее грамматической структуре

4. Гулсары, Гулсары болуп турган тушунда арабага чегиш үч уктаса түшко кирбес эле [-С. 6].

Раньше никому бы не пришло в голову запрячь его в телегу это было бы кощунством [С. 8].

There was a time no one would have dreamed of harnessing him to a wagon, it would have been sacrilegious [P 127].

Фразеологические единицы -үч уктаса түшүнө кирбөө - эч качан оюна келбөө. Раньше никому бы не пришло в голову- никогда не думал. No one would have dreamed- никто бы не думал.

5. Бирок ат башына күн түшсө, суулугу менен суу ичет, эр башына күн түшсө өтүгү менен суу кечет дегени ырас [- С. 6]. Но, как говорится, если беда свалится на коня, конь, будет взнузданным воду пить; если беда свалится на молодца, молодец « вброд пойдет в сапогах» [С. 8]. But as the sayings goes? If trouble comes to a horse, he'll drink bridled, and if trouble strikes a man, he'll ford a river in his boots. -[P. 128]-Күн түшсө - кыйынчылыкка кабылуу, башына оор иш түшүү. Если беда свалится-затруднение припятствие, трагедия. If trouble comes-если проблемы возникнут.

6. Не бир сынакы жоргозор чанында калып, арылдап марага чыгып келип, элдин жер дүңгүрөткөн дуусуна кулагы тунуп, өпкөсү көөп турчу күндөр да артта калды. [С. 6]

Теперь иноходец шел к своему последнему финишу из последних сил [С. 8].

Now Gyulsary was struggling valiantly to reach his last finish line [p. 127]

7. Сен жаратты тырмаба! -деп жарыя сүйлөп жиберди Танабай [С. 12].

Это ты не тронь. «Don't you ever speak of it» repeated aloud, pacing back and forth [p 131]. -Жаратты тырмоо - өткөн ишти кайра козгоо.

8. Кабыргасы сыздап, жинди айгырдын кордугун унута албай турду [С. 26]. Смирно стоял, прибившись с края табуна, с ноющей болью в боку и обидой на свирепого жеребца [p. 22]. Made no more attempts to be independent but stood there meekly, pressed against the outer edge of the herd, grinding pain in his side and hurt in his heart at the brutal treatment [P. 140]. Кабыргасы сыздоо –айласы кетүү.

9. Кайсы жетимдер? Бээ десе төө дейсин да! [С. 29]. Какие ясли? Вечно ты все перепутаешь!

Which nursery school? Can't you ever get anything straight!

10. Анда жорго тиги атчанды тегерене чапты, ушу тегерек жазылып кетсе баш оогон жакка окторулуп алып учмак.

И тогда он побежал по кругу, побежал, ожидая, что круг разомкнется он пустится прочь отсюда, куда глаза глядят.

The pacer reared and plunged, neighing indignantly, enraged, he thrashed about, kicking out his hind legs, he tensed, trying to throw off the weight, and pranced aside but the helper, who had now mounted another horse, was holding the end of the rope and would not let him have his head [p 145].

Некоторые фразеологические единицы переведены при помощи лексических средств хотя есть соответствующие фразеологизмы русского и английского языка.

Литература:

1. Баранов А. Ю., Добровольский Д. А. «Основы фразеологии (краткий курс)» [cit. 01. 04. 2015].

2. Влахов С. И., Флорин С. П. «Непереводимое в переводе. 5-е изд. » Издательство: Р. Валент (2012).

3. Виноградов В. В. «Об основных типах фразеологических единиц в русском языке». Издательство: Наука, - 1986, - С. 243.

6. ПАТАЕВА Т. Г. «Семантические типы фразеологизмов в бурятском и английском языках» ВЕСТНИК.

4. Ушаков Д. Н. «Толковый словарь русского языка» [online] [cit. 01. 04. 2015] Доступен: <http://ushakovdictionary.ru/>

5. Шанский Н. М. «Лексика и фразеология русского языка: Пособие для студентов-заочников факультетов русского языка и литературы педагогических институтов», Издательство: Учпедгиз, (1957).

НЕБЛАГОПОЛУЧНЫЕ СЕМЬИ КАК ОБЪЕКТ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Назаракунов Ө. Ү., Кадыров А. А. ОГПИ

В данной статье детально рассматриваются проблемы и роль современной семьи в обществе, а также важность семьи, дается общая характеристика понятия «семья», «неблагополучная семья», подробно рассматриваются функции семьи, типы семьи, приводятся основные проблемы семьи и причины их возникновения, а также предлагаются пути решения по данной тематике

This article details the problems and role of the modern family in society, as well as the importance of the family, gives a general description of the concept of "family", "unfavorable family", details the functions of the family in details, family types. Presented the main problems of the family and the causes of their occurrence, presented, and solutions for this topic are also proposed.

Ключевые слова: Неблагополучная семья, семья, благополучная семья, молодая семья, дети, родители.

Key words: unfavorable families, family, orderly family, young family, children, parents.

Семья – одна из величайших ценностей, созданных человечеством за всю историю своего существования. Ни одна нация, ни одна культурная общность не обошлась и не обходится без семьи. В ее позитивном развитии, сохранении, упрочении заинтересовано государство. В прочной, надежной семье нуждается каждый человек независимо от 71 возраста. Именно семья, являясь для ребенка первым и наиболее значимым проводником социального влияния, «вводит» его во все многообразие родственных отношений, домашнего быта, вызывая те или иные чувства, действия, способы поведения, оказывая влияние на формирование привычек, черт характера, психических свойств. Всем этим «багажом» ребенок пользуется не только в настоящей жизни: многое из усвоенного в детстве определит его качества будущего семьянина [5].

Семья – есть основанное на браке или кровном родстве объединение людей, связанных общностью быта и взаимной ответственностью, но в то же время семья – это социальный институт, характеризующийся устойчивой формой взаимоотношений между людьми, в рамках которого осуществляется основная часть повседневной жизни людей. В настоящее время этот институт переживает глубокий кризис. И причиной его, если рассматривать проблему в широком плане, являются общие глобальные социальные изменения, рост мобильности населения, урбанизация и др., которые ведут к расшатыванию семейных устоев. Эти и ряд других факторов обусловили падение значимости семьи как социального института, изменение ее места в ценностных ориентациях. Сегодня оказались подорванными экономические, социальные, нравственные основы семьи, что ускорило процесс девальвации семейного образа жизни, пожизненного брака, роста престижа одиночно-холостяцкой независимости и др. За последние десятилетия произошло серьезное сокращение числа заключаемых браков. Многие молодые мужчины вступают в брак в довольно позднем возрасте. В общей совокупности одиноких людей преобладают женщины. Обращает на себя внимание снижение уровня рождаемости, рост малолетних и неполных

семей. Сокращение рождаемости ведет к малочисленности семей. Прогнозы специалистов показывают, что в ближайшие десятилетия, несмотря на предпринимаемые попытки государства улучшить демографическую ситуацию в стране, действующая ныне тенденция уменьшения численности населения сохранится. Не может не тревожить большое количество разводов. Основными причинами разводов являются злоупотребление спиртными напитками, бытовая неустроенность семей, супружеская неверность, проблема распределения домашних обязанностей, психологическая несовместимость. Сегодня все меньшему числу пар удастся сохранить в неприкосновенности свой брак. Увеличивается число детей, рожденных вне брака. Закрепляется тенденция роста числа внебрачных рождений детей, при этом каждый десятый ребенок рождается у матерей моложе 20 лет. Увеличение числа разводов в комплексе с внебрачной рождаемостью приводит к росту неполных семей. Угроза семье остаться без отца также велика из-за высокого уровня мужской смертности в трудоспособном возрасте по неестественным причинам, превышающей в несколько раз смертность среди женщин. В последнее время резко возросло количество семей, получающих пособие по потере кормильца. Потенциальные последствия этого явления негативны и многообразны, включая раннее сиротство детей и воспитание внуков без дедушек и бабушек. Кризис в обществе затронул и нравственные устои семьи. Это напрямую отразилось на увеличении числа детей, нуждающихся в особой защите и поддержке государства. Увеличивается число детей, отобранных у родителей по причинам неисполнения ими своих обязанностей, пренебрежения интересами и потребностями детей, жестокое обращения. Не могут не тревожить негативные тенденции в системе воспитания, которые наметились в последние полтора десятилетия. Размыты идеалы и нравственные ценности, резко сокращен выпуск отечественной детской литературы и произведений искусства, экраны телевидения и кинотеатров заполнены зарубежными фильмами, зачастую пропагандирующими жестокость, насилие, порнографию. Платность образования и многих образовательных услуг, коммерциализация культурно-досуговых и спортивных учреждений, уменьшение количества дошкольных учреждений привели к уменьшению 72 возможностей получения детьми качественного образования, затруднили их приобщение к культурным ценностям. В многообразии семейных проблем, жилищная проблема занимает одно из ведущих мест. Для основной части молодых семей собственное жилье является недостижимой роскошью. Высокие цены на жилье, рост цен на коммунальные услуги способствуют ухудшению условий жизни детей и стимулируют серьезные нарушения их права. В стране усилились тенденции к ухудшению выполнения семьей своих функций, поэтому многие ученые говорят о кризисе или даже деградации семьи как социального института. Функции семьи представляют собой способ проявления активности, жизнедеятельности семьи и ее членов. Они описывают роль, которую семья играет в обществе, и последствия ее деятельности для индивида и общества. Исходя из определения функций, выделяются функции общества по отношению к семье и семьи по отношению к обществу, а также функции семьи по отношению к личности и личности по отношению к семье. Согласно приведенному делению функции семьи рассматриваются как социальные (общественные) и индивидуальные.

К наиболее социально значимым функциям семьи относятся:

- продолжение рода (репродуктивная);
- хозяйственная;
- восстановительная (рекреативная);
- воспитательная;
- экономическая;
- первичной социализации детей и др.

Между функциями существует тесная связь, взаимозависимость, взаимодополняемость, поэтому какие-либо нарушения в одной из них сказываются и на других. В настоящее время выполнение данных функций семьей затрудняется. Об этом свидетельствует рост девиантного поведения у детей. В обществе также существует